

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обсязі два і пів аркуша.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВИНOSТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 вгр., [для за-
границі 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 вгр., [для
заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 вгр., на чверть року
1 вгр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописом „Зорі“. Твори узані редакцією непридатними до поміщення, повертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакція відповідає тільки на ті письма, до котрих додано поштові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

М і ж н а р о д .

Повість М. Школицька.

[Конець].

XXIII.

„Що-ж мені тепер робити?“ — думала Наталка, коли лишилась у дровянику сама. Але не встигла вона розшукати відповіді на своє запитання, як з підземної, Ганниної квартири долетів до неї крик самої господині, а за ним хряск розбитої посуду, тріскотня дерев'яних річий і т. и. Наталка перекрестилась, постояла хвилину, а далі одягла ся у корсетку, наділа черевки, закуталась хусткою, впустила краще на руках дитину, перекрестилась ще раз і, кинувши осоружне подвір'я, вийшла за ворота.

На улиці було спокійно і безлюдно. Рвачкий, осінній вітер сердито роздував у ліхтарях світло керосинових ламп і улица була майже темна. Наталка постояла трохи на пішохіді і саморушно пішла вдовж улиці. Довго йшла вона не озирючись, нарешті спинилась на хвилину і повернула праворуч. На цій улиці горіли вже газові ліхтарі, але те-ж було пусто, безлюдно і в будинках не світило ся; далеченько тільки в одній кам'яниці маначів у вік-

Осип Барвінський.

нах світ. Наталка перейшла по другий бік улиці і попрямувала до того освіченого будинка. Будинок мав два поверхи і верхній з їх був темний, а у першому справляли набуть баль, бо вікна були дуже освічені і по шибках раз-по-раз пробігали тіні чималі грози гостий, що ворухили ся в просторій салі. Наталка порівнялась з будинком, позирнула у вікна, а далі підійшла до їх ще ближше і зупинилась між двома високими стовпами цегли, що зложена була на пішохіді, супроти вікон. З освіченої салі долітав до Наталки веселий гоїм, дзвінкий сміх і тихе бринькання на фортеп'яні. Незабаром почуло ся відкашлювання, а слідком за ним загула на фортеп'яні доладня пригравка і дужий, прехороший баритон виразно розпочав:

Така її доля!... О, Боже мій милий!
За що-ж ти нараш її молоді!
За те, що так широко вона полюбила
Козацький очі?... Прости сироту!

Наталка відразу вгадала, чий це були слова, та й пісня ця як найкраще підходила до теперішньої її власної долі,

але-ж Наталка не звертала на це уваги; слова знайомої пісні так тільки мимохіть промайнули у її споминку, а міркувала вона зовсім про инше. Дивлячись на ясно освітлені вікна, їй несподівано спало на думку підкинути під щасливий оцей будинок свого сина, а самій як найскоріше попрямувати аж у своє рідне село, де так спокійно та щасливо прожила вона свої дитячі та дівочі літа... „Так, так, положу його тут, — міркувала Наталка притулившись до цегли, — в цьому будинку він буде щасливіший, ніж у мене, а я... я піду собі до дому!.. Пашпорта, метрику — все це я пошматую на дрібні клатки, розвію їх на буйному вітрі і не лишити ся тоді й найменшого сліду про мій сором, про моє нещасте!.. Так, так, найкраще так!.. Прощай, мій синочку, лебедю мій дорогий! Прости мене, нерозумну твою матір!..“ Наталка поцілувала своє дитячко раз, удруге і гарячі сльози її градом покапали на дитячий сповивач... „Прощай! — безголосе ворухили її губи, а руки тим часом кляли на рундук малого сина. — Прощай!“ — шептала Наталка далі і хотіла вже подзвонити, але-ж шпарко відметнула свою руку назад і нахилилась до дитини знову. Наталці спало на думку, що відчиняючи двері дитину її можуть скинути з рундука до долу, і вона почала мацати двері та вгадувати: у який бік вони відчиняють ся? Запевнившись, що двері відчиняють ся в середину, Наталка прихилилась до сина ще раз, — ще раз поцілувала його останнім материним поцілунком і після сього вже взяла ся за давінок і так дуже задзвонила, що ніби вмістила в те дзвоніння усе своє душевне становище.

Однак суворе Наталчине дазвоніння не відмінило в будинку нічого. Пісня розлягалась там, як і раніше, брелів і фортеця однаковісенько, тільки й відміни було, що слідком за дазвонінням затупотіли по східцях чийсь ноги, клякнув у дверях замок і з прохиленої половинки дверей виірнула чиясь голова, пильно придивляючись до рундука. Через хвилину голова сховалась і по східцях так прудко та міцно затупотіли ноги, що луна віддавалась аж на вулицю.

Замовк у салі сьпів, затихла музика, замигтіли на шибках тіні і через кілька хвилин крізь прочинені на вулицю двері заблищав огонь. У сінях чули ся десятки голосів, похалпів тупотіли по східцях і вуличні двері відчинились нарешті навстег. Чималий гурт панства виступив з сьвічками аж на пішход, але дужий вітер в мент погасив сьвітло і загальний клоїт скінчив ся тим, що до Наталчиного сина простяглись чийсь руки, забрали його обережненько і на рундуку відразу зробилось тихо і порожно, — громада попрямувала в будинок знову.

Увесь цей час Наталка сиділа під цегляними стовпами і пильно стежила очима за всім тим, що діялось на рундучі. Проїшло кілька хвилин і на рундучі знову з'явилось чоловіка п'ять панів і всі вони пильно озирались навкруги і вповодж по вулиці.

— Про це треба було подумати тоді, коли виходили ми вперше, а не тепер! — завважив один голос.

— А вже-ж що так, — промовив другий.

— Тепер уже і слід її прохолонув! — додав третій.

Чоловіки потупали, постояли трохи і пішли навад.

І це чула і бачила Наталка, але-ж сиділа і не ворухилась; вона була у такому надзвичайному становищі, що все те, що діялось округ неї, здавалось їй не дійсністю, а сном.

Нарешті Наталка опам'яталась, повагом підвелась з свого місця і тихо та спокійно пішла вповодж вулиці. Через кілька хвилин опинилась вона на широченькому майдані і пізнала його, — це був „жидівський базар“. Ось тут і до залізничі недалеко, — промайнуло у Наталчиній голові. Проїшовши ще трохи, вона виїняла з кишені пашпорта, метрику, лист, що одержала від Петренка, і всі оці папери почала рвати на дрібні шматочки та розкидати їх по вулиці. Кидаючи останнього клатка паперу, Наталка прошептала:

— Тепер уже не лишилось ніякого сліду, — все зникло!

„Хіба все?“ — запитах Наталку душевний голос. —

„А вже-ж усе, а вже-ж нічого не лишилось“, — відповідала Наталка на власне душевне запитання, а розум тим часом прокидаєть ся, світлішає і додає від себе: — „А совість? — вона-ж лишити ся у тобі до кінця життя... Ти всім збрешеш, і всі повірять тобі, але чи збрешеш ти своїй душі, сво-

му внутрішньому почуттю, своїй совісті? Чи зазіриш, чи запевниш ти своє материне серце, що дитяти у тебе не було, що не носила ти його під власним серцем, що не годувала, не сповивала, не кохала його і не підкинула нарешті не знати кому?..“ Наталка зупинилась. Докірливий, потайний голос загомонів у ній так виразно і так дошкульно, що по Наталчиному тілу почав пробігати то огонь, то холод...

— Ні, ні! — голосно промовляє вона, — дитяти свого я не віддам нікому!... Я краще перетерплю за його все на сьвіті, але-ж буду тримати його біля свого серця до останньої хвилини мого життя!..

Наталка хутко повернувшись назад і, ніби божевільна, бігом побігла, щоб розшукати скорій той будинок, де положила вона на рундучі свого малого сина...

При вулиці одбігала Наталка, та марні були її турботи: будинка знайомого не розшукала вона, — він ніби крізь землю провалив ся.

Уже зовсім почало розвиднюватись, коли Наталка вдруге опинилась на „жидівському базарі“ та в розпучі прямувала від його до вокзалу. На вулиці стрівались їй перехожі, проторохало кілька біржовиків, але Наталка не звертала тепер уваги ні на що; вона йшла собі опустивши на груди голову та розмірковувала нову, страшну думу: тепер хотілось їй наложити на себе руки як найскоріше.

XXIV.

На дворі стояв осінній ранок. В похмурому небі плавали густі, чорні хмари і поспіпали землю рідким, дрібним снігом.

Наталка йшла побіч рейок залізничі і добре знала, що дорога ця доведе її до Дніпра безпреміно. Далі Дніпра вона не покладала йти. Наталці пригадали ся ті власні слова, що промовила вона колись до своєї подруги Харитини: „Не доведи, Господи, — казала вона, — та скоїлось би таке лихо у мною, як оце з Софією!... Я не прожила-б тоді на сьвіті і одного дня! Краще загинути в Удаї, або повіситись, ніж терпіти такий сором, таку неславу!“

Згадавши Удаї, вона поклала собі замінити його Дніпром.

Далеко за Наталкою лишив ся Київ і їй здавало ся, що вже от-от заблищить поперед неї Дніпро, але-ж Дніпра не було, та й не було, він ніби втікав від неї. Невдогад було нещасній покритці, що попрямувала вона навпаки: Дніпро від вокзалу був у ліворуч, а вона пішла по залізничі у право.

Нарешті Наталка почула якийсь стогін і зупинилась. Вслухавшись та придивившись пильненько, вона запримітила далеко поперед себе поїзд і зрозуміла, що то він так стогнав та шумів, важко кótючись по блискучих, залізних рейках. Наталка подивилась на пару блискучих його очей і, звернувши на бік, пішла далі.

„А навіщо мені безпреміно розшукувати Дніпра? — несподівано з'явилась у Наталки думка, — хіба неоднаково — де саме умерти, і як умерти? Смерть однаковісенька усюди і скрізь!“

Наталка увійшла в густі кущі молодих верб, що росли понад самісенькою залізницею, і спинилась.

Поїзд котив ся тихо, важко і все потроху наближав ся до того місця, де стояла Наталка. Наталка спокійно дождала поїзду і не зводила з його своїх очей.

Хвилину, друга — і поїзд зовсім уже наблизив ся до густого, молодого вербняку. Наталка виїшла з кущів і положила на рейку свою голову.

Паровик засвистав, зашипів, хотів мабуть зупинитись, та пізно вже було. Передні колеса його стрибнули помаленьку і поїзд покотив ся спокійно аж до самої станції.

Наталка лежала на бurtі те-ж спокійно, тільки руки її підняті були аж до шиї, вони хотіли мабуть схопитись за боляче місце, та так і холонути стали.

Другого дня, у місцевій газеті, надрукована була коротенька звісточка такого змісту:

„Учора ранком, на четвертій верстві південно-західної залізничі знайшли трупа крестянської дівчини з цілком відділеною головою. Пашпорта у покійної не знайшли і хто вона? — лишилось невідомим.“

На цьому й скінчило ся Наталчине земне життя.

А що до Петренка, то цей посилав до Наталки ще одного листа і коли не діждав ся відповіди, то приїхав до Київа сам. Віра Павлівна справила його до Ганни, але остання, памятаючи, з якими пригодами пішла від неї Наталка, побоїлась признатись Петренкові по правді, а сказала йому, що після нещасливого іспиту, Наталя Іванівна прожила у неї трохи що не місяць, а далі сказала, що знайшла собі службу і пішла від неї, а куди саме, не звісно.

Петренко звернувся у адресову контору, але Наталчиної адреси не знайшло ся і там; тоді він звернувся у одну поліцію, у другу і там, нарешті пораяли йому розпитатись у шпиталях. Петренко і це зробив, але-ж Наталки не знайшов нігде ні живої, ні мертвої. В шпиталі, одначе, сказали йому, що тепер саме холерні часи і нема нічого дивного, коли Наталка Горобцева попала якось у шпиталь без паспорта і її поховали, не довідавшись, хто вона.

Чи так, чи сяк, але Петренко мусів спинитись на останньому поясненню і привіз Наталчиному батькови та матері тяжку звістку, що Наталка їх умерла від холери.

Як перенесли таку звістку Наталчині рідні, нехай уже читач сам поміркуює над цім, а що до Петренка, то треба сказати правду, він дуже сумував за своєю коханою ученицею; але-ж на світі немає такого лиха, якого-б не забув чоловік згодом, а того й Андрій Петренко став потроху заспокоюватись, а цьому досить ще сприяло й те, що громада одностайне розпочала будувати школу. Петренко був радий цьому, заохочував громаду ще більше і взагалі знайшов собі таку працю, яка не давала йому сумувати, а навпаки заспокоювала та втішала, що всі старання його йдуть на користь простому, темному народови.

Осінні пісні.

V.*)

Не сумуй моя голубко!
Пригорнись до мене,
Поки серце молоденьке,
Пок ще не студене.
Поки в кожній каплі крови
Образ твій сяє —
Поки хвилька нам сприяє,
Доля усміхась.
Розкрасуйсь передо мною
Вродою своєю,
Личком-яблочком рум'яним,
Оченьком зорею.
Цить! Най груди непорочні
Білі та рум'яні
Приголублю, поцілую
Коси шовком ткани,
Рученьки і пожеянтя,
Стан гнучкий, кругленький
Най побачу — не встидай ся!
Раю мій маленький!
Най напешусь, надивлю ся
На твою уроду...
Хоть би завтра мав осліпнуть
За таку свободу.
Завтра? завтра?... Жиймо нині;
Завтра встане горе —
Завтра може вже заплачем...
Капля щастя, море
Горя між людьми на світі —
Не сумуй же, мила!
Пиймо, пиймо мід солодкий,
Хоть би тільки з пила.
Лучше хоть би тільки каулю
Роскоші зазнати,
Як не пивши, не вкусивши
В чорний гріб лягати.

Н. Устиянович.

*) Гл. Ч. 13 на стор. 297.

ЧЕРВОНІЙ ЖУПАН.

Нарис Павла Граба.

Зимового ранку підїзжав я до однієї з якуцьких управ [рід нашої волости]. Сивувасте світличко розливалось по пухкому снігови, над покрівлями кількох руських хатин звивав ся привітний димок, клубками розсипаючись у повітрі. Зморені коні ледве перебирали ногами, — я їхав під недорід: сіна не косили, скотина дотяглась до краю і падала серед дороги. Скрізь мене вражала бідота, скрізь передо мною вставали картини нелюдського існування, скоро я заходив до якуцької юрти [міське житло — хлів, обмазаний кізяками, з товстими крижаними вікнами], або стрівав ся з тубильцями. Брудні вищ усякої можливості, з остудженими носами та щокками, понайбільше сліпі, або косі, — отакими були переважно мої перші знайомі. Серце стискало ся на вид країни — сувороті та нещасної.

Ось замаячив на пригорі якийсь хмурий, обдертий будинок; загавкали собаки.

— Школа! — звернувся до мене в тій хвилі мій візник. — А от і управа! — додав він, показуючи рукою на другий будинок — ще дужче обдертий та невиваляний. У слід за тим візник моторно вишлігнув із саний — приїхали. Я позирнув на управу: вітер грюкав пошматованою вивіскою об стіну, рвав дошки з криші; від усього подихало сном та пустотою. В управі про те повставали: оклецькуватий писар з Якутів вітхав, протираючи очі; його помічник шамотів наперами; до кухні набирались людиці, що все були такі-ж голодрані та замурувані, яких уже мені доводилось бачити. Писар повитав мене з добродушною ласкою, що так подобала його годованій постаті; господарка, досить принадна молода Якутка, турбовалась коло самовара. Любо пригрітись у затинку після цілих тисяч верстов лихого подорожування по слоті, або холоді; любо нарешті зобачити близький кінець настогидних митарств, хоча-б тебе навіть провадили до пекла, — любо принаймні на одну-дві години... а там... змучена думка не сягає далеко, переболілі кости прагнуть відпочинку, щоб завтра защемили ще дужче, ще гірше... Незабаром і мій шлях кінчив ся; часом аж страшно було згадати про те... Але в ту мить я тільки бажав погрітись, перепочити... Кухлик, другий, який покріпили мене трохи; приємна теплінь розливалась ся по задублому тілу... Забути ся-б від усього, набрати ся сил після стількох літ задухи, самоти, розпуки, хороб; забути ся-б... Так де!... Передо мною появляється скулений, сухий, в лахмітті, дідусь-Якут, покійно схилив голову і починає кланятись раз за разом. Я не знав, до чого воно йдець ся.

— Тойон, тойон! [Пане, пане!] — повторяв дідусь, кланяючись.

Він став щось висловлювати по якуцьки швидко та палко, але що, я не міг розібрати. Одно хіба я зрозумів відразу: що це був незвичайний старець-прохач, яких незлічена сила поміж Якутами, а що тут певно криється якась „образа“, ремство на людей або долю, словом — що небудь схоже. Мені здало ся навіть, що обличчє дідусеве не раз мінило ся, а на віях тремтіли краплини сліз.

— В чому річ? Чого йому треба?

Писар і кілька иньших зареготались.

— Шалений... до всіх вязне... вештаючий... Чимало тут таких... „Баратур, баратур!“ [Гайда!] — гнав писар „вештаючого“.

— Та з якої-ж ради він до всякого вязне?

— Ет... Не забалакаєш з ним... сам не тямить, чого йому треба; ремствує на всіх і все... дурниці верзе... Чимало тут таких... про сіно... про ставки... про недоїмки... дурниці — одне слово верає... „Баратур, баратур, акари!“ [Гайда, гайда, дурню!]

Прохач заморгав очима, і вігнутий, пригнутий пішов нерівною, хиткою ходою до дверей. Почув ся гамір серед люду, — сьміяли ся очевидячки з „безглузого“, той мовчав понуро, напружено, від часу заглядаючи крізь двері.

— „Баратур, баратур“, Червоний Жупан!... Його, бачте, Червоним Жупаном величають у нас, — додав писар, звертаючись до мене.

Червоний Жупан видно не хотів вгамуватись, стовбичив край порога, усе поглядаючи на наш бік.

Запрягли коненят, і я виїхав з управи. Минуло з тиждень. Я опинився „на місці“, верстов сто за управою, в величкій якуцькій юрті; зацікавлені Якути просто не давали мені спокою спочатку. Одного ранку, коли я ще був у ліжку, передо мною знову станув скулений, сумний, „вештаючий“ Червоний Жупан. Знову поклони, знову палкі несподівані зливи — немов прозьби, немов ремства, немов Бог знає й що... Я нічого ніяк не розумів по прежнему; я чув, що не маю чим допомогти, а що допомогти було-б треба, — допомогти не шматком хліба, або пучкою чаю, а чимось иньшим, більш дійсним. Довго силкувався пересвідчити мене в чомусь Червоний Жупан, довго дивився на мене журно та докірливо, і вийшов — сумний, невдоволений. Таке повторювалося кілька разів. Потроху я обізнався і з особою Червоного Жупана і з його „шаленством“. Червоний Жупан жив самотою, а колись у нього малась дружина і дітки. Був то Якут середнього достатку — мав юрту, десятків два худоби, сівожатку, — словом — усе, без чого Якут-господар стає „барахсяном“ [сіромахом]. Але ось усяке лихо посунуло на голову Червоного Жупана: жінка вмерла з родин, дрібняк роздав по людях, де вони спочатку посіли, а потім також перемерли. До управи налетів вихром якийсь урядник-слідчий і Червоного Жупана до купи з иньшими потягли на його грізні очі. Тут Жупанови виголосили досить арозуміло, що він кілька літ не платить податків, а мусить вистачити безомовно... Даремно божився та присягався Червоний Жупан, що до останньої копійчини все вносив князеві [так Якути величають своїх старостів], — квіток у Жупана не лишилося, а староста [о, тямуша людина отой староста!] — „знає не знає, відати не відає“. — Продав Жупан дещо з худібчини, збув за безцінь роками придбане сінце: все загарбав оте один з управських глитаїв, що пильно сидів на сторожі, сплативши частину неаліченої недоїмки Жупанової. І почали осідати злидні сірому Жупану, почав він підпадати з року в рік, поки не зробився старцем без повороту; юрта його розвалилась, нової будувати не став, — дарма праця... До того на Жупана почало щось знаходити... Зажурився Жупан над своєю гіркою долею і заплакав; ніхто не бачив, правда, його сліз, але багатько людей чули, як виспівував Жупан, ідучи на біку верхи, про своє тяжке життя, — виспівував про худобу та сіно, що вже їх нема й не буде, жалівся на неправду людську, — то справді були ридання душі — ображеної та наболілої. Потім Жупана мов вода змела: згинув кудись і пропадав без вісти; довгенько щось не було, як ось виявився і здивував людей своїм несподіваним шаленством. Жупан вишукав спосіб зарадити лихій долі таких як сам бідарів: треба було тільки спустити одно чимале озеро в річку, — от вам і сіножати, і все... Прочумайся, голого; послухай, що тобі радять... Думка ця тупо засіла в мозку злишеного Жупана і не давала спокою. Найсамперед він удався з нею до голови та князів [старостів], а потім звернувся і до звичайного сірого люду. Насміхалися та знущанням відповіли Жупанові... Даремно розмовляв Жупан про свої марипривиди: снилось йому, буцім вийшов з озера водяний дух у поставі біка і став бити ся з духом суходолу, що також у бичачій поставі насів на плід, і страшенно билися, але

нарешті дух суходолу поборов духа водяного; даремно Жупан бачив у тім привиді вказуючий палець божий, — все осталося голосом серед пустині.

Почув Жупан, що до управи приїхав „улахан тойон“ [великий пан] справник — і зараз до його; кланяється, просить; очі горять блиском надії та відряди... на жаль передчасної. Вислухав пан і зареготався.

— Піп, бігме, піп; просто хоч у проповідники... оце так дідуся... і де в Бога виїмешся... Ризи-б тобі та й годі... Тривай лишень...

Погрібся пан у скринці, пошукав на швидку руч і вицягує нічний червоний жупан.

— Оце тобі, попе, й ризи — не треба краших... Козак, — вдягни його!

І покотився з реготу. Вдягли дідуся в панське убрання. Боже, скільки сьміху було та анущання!

— Червоний Жупан! Червоний Жупан! — загреміло по всіх кутках управи, — і приликло те ймення на віки. Понурив голову Червоний Жупан; бачить, що не дійти йому „правди“, поклонився низько і вийшов. Тиск люду гнався за ним.

— Гей, бийте у дзвони... служба буде... попа нового настановили... — І жорстокі гігашки покривали ті грубі дітклові жарти.

І побрів собі Жупан один зі своєю думкою — неврозумілий, оганьбований.

Але те його не вражувало. Ні одного тойона [пана] не пропускав Жупан, щоб не висловитись перед ним, не поділитись думкою, не попрохати допомоги. До владики його не пустили; тоді Жупан почав перепитувати крізь вікно і був допущений.

— Беаглуздий, Ваше преосвященство! — доклав якийсь тойон управський; владику махнув рукою, — і ввели Жупана без нічого.

Не залишив Жупан підмовляти до своєї думки і звичайних людей, подавав просьби до всяких осіб, але все по дурному. Жупан зробився „притчю во язичѣх“.

Раз якось я підійшов до річки... Був кінець серпня. На березі метушилися люди: насипали хлібом та картоплею пліт, щоб гнати в гóрод.

Крик, галас, біганина. Серед плоту я зобачив і Червоного Жупана, — він був зворушений, виявляв нетерплячку, галасував до гурту. Я підійшов — поадорював ся. Червоний Жупан покидав наші краї: ціле літечко він прокосив у Якута, хазяїна плота, щоб той довів його при нагоді до гóрода; відти Червоний Жупан зважився іти пішки, Христовим іменем, аж до Якуцька, все з тією-ж думкою, щоб допомогти бідарям.

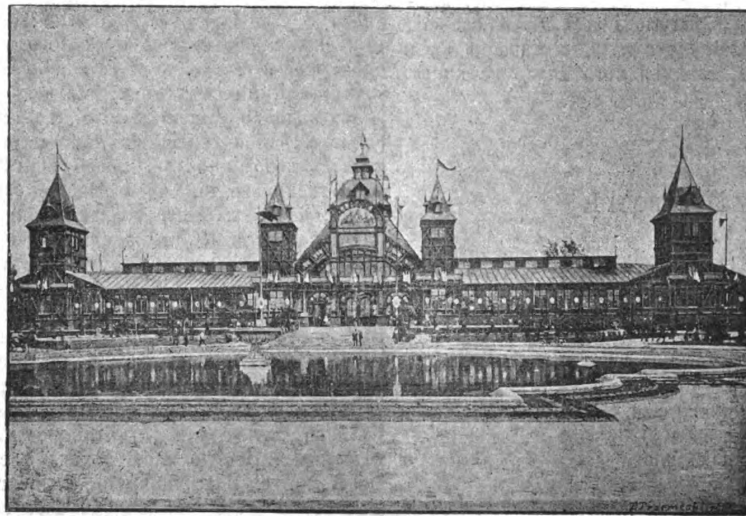
Він був певний, що його діло — праве і що не може відмовити йому „справжнє начальство“.

Лаштування скінчилося, — пліт попхався за водою.

Звичайно скулений, Червоний Жупан стояв тепер випрямившись посеред плоту і міцним голосом давав порядок. Ніхто не слухав його, не звертав жадної уваги, але те йому було байдуже, не спинало ні трохи, — на душі легко і любо. Мишоволі пригадалися мені „безглузді“ пошукачі усяких правд серед нашого знедоленого люду, — і з тяжким почуттям я покинув беріг.

Червоного Жупана я не бачив більш...

1894 року.

Павільон промисловий на виставі у Львові 1894 р.

ЧОВНИК.

Чи довго я нещасливий
Буду так крушити ся?
Пора-б уже перестати
Скучать та нудити ся!
Пливе човник без весельця,
К берегу звертає,
Ніхто човником не править,
Вітром прибиває.
І до берегу причаливсь,
Та й остановив ся,
Не найшлося і там нікого,
Кому-б він згодив ся.

Відбиває й мене хвиля,
Іао всеї мочі;
Піду, піду, помандрую,
Куда глядять очі.
Човнику-ж тому байдуже,
Чи хвиля, чи тихо;
Він дерево, він не знає,
Що то в світі лихо.
А я бачу все і чую,
Та серцем нуджу ся.
Ой як піду куди очі,
То вже й не верну ся...

По міні двонить не будуть,
І ховать з попами,
Роздовбають носом птахи,
Та звірі зубами.
Розтягають кістки мої,
Без шкури, без тіла;
Ніхто в світі не знати ме,
Де моя могила.
Ніхто й жменьки землі зверху
На мене не кине,
Бо Бог тільки буде знати,
Де смерть ізустріла.

Селяни з Надвірнянського повіту.

Не було йому спокійно
З берегу лежати,
Знай все стукав ся об його,
Як стане плескати.
Потім хвиля ізхватила ся,
Сердечний ізбив ся
Від берегу, і знов плавать,
Поки аж розбив ся.
І я в світі як той човник
Де пристать — не знаю,
Де-б хотілось, — там не можна,
Бо щастя не маю.

Не будь мені заховану,
Де лежить мій батько,
Де лежить мій брат з сестрами,
Де лежить і дядько.
Не буде йти за труною,
Старенькая мати;
Не знати ме, коли син вмер,
Не буде й плакати.
Може прийдець ся де в лісі,
Або серед поля
Заснуть вічно нещасному,
Коли така доля.

І волосся вітер буйний
Рознесе по полю;
Чи вже душа й на тім світі
Піде у неволю.*)
В. Забіла.

*) Сю поезию одержали ми з України від невідомого нам добродія без ніяких вісток і пояснень, де вона найшла ся, чи відписана з автографу, чи з якого чужого рукописного зшитку. З обов'язку подасмо її в „Зорі“, в надії, що може дехто з земляків, особливе з тих, що бачили великий зшиток віршів В. Забіли, переписаних самим автором до друку, забере слово в справі її автентичности. — Ред.

НЕ ЗРОЗУМІЛИ.

Комедія в 4 діях. — Написав Дм. Оленін.

◆ [Далі.] ◆

ДІЯ ДРУГА.

[Середина хати Кієвці. Убрана як і у других селян. Троє дверей; довгий стіл, на йому багато книжок і паперів].

ЯВА I.

Оксана шие; коло неї Гапка.

Гапка. Куди-ж ти несеш, питаю його? Що ти з хати виносиш? Твоє, кажу, діло, коли ти з розумом, приносиш в хату, а ти виносиш. Що-ж би ти думав, він говорить...

Оксана. А що?

Гапка (перекривлює). „Я, каже, роблю як віл“. А щоб його робила лихая година! „Це, каже, мої гроші, і що хочу, те з ними й роблю“. А! Анахтемська душа, кажу, кров мою пеш! І так, голубко моя, любенька, не з серцем. Бог дав, кажу, трохи уродило; да пан, се-б то твій такий чоловік, запоміг, а ти чорти-батька зна, кому віддаєш? А він мені: „Хоч ти мені й жінка, а коли не ребереш того, що всяк повинен убогому допомогти. то я тебе і не послухаю“. Душогубець ти мій, кажу! Та вговорювати. А він, як дерево, мовчить. Я тоді просити, я молити! Я йому, що я ходжу і гола, і боса, і простоволоса; що всіх п'яниць та слабих не обділиш, що кожен за себе дума, кожен задля себе працює. А він, проклятий, прости Господи, своє, да й своє... Тут я розсердилась...

Оксана. Та чула, як ви розсердилися: баба Онися на той час надійшла й бачила, що помийниця була перевернута серед хати.

Гапка. Ох, то, серце моє, я ногою зачепила.

Оксана. І рогачі по хаті розкидані, а один у вас у руках був...

Гапка. Ой, пташко моя, то-ж я коло печі поралась, саме у ранці було...

Оксана. І волосся на голові бідного Петра розкуйовдане.

Гапка. Рибонько моя! Ніколи він не прибереться, як спав, так й пішов.

Оксана. Та ще Онися казала...

Гапка. Бреше вона, бенеюка паскуда! Бреше вона, як собака! І мати її така була, і батько її злодій! Хіба не знаємо, як вона крашанки краде? Хіба на одну мене бреше, як той купий собака? Вона й на твого чоловіка бреше...

Оксана. Ну, це ви вже так... Про мого ніхто не говорить нічого.

Гапка. Ба, говорить! Онися бреше таке, що й сором казати. Оксана. Що-ж вона каже? Як правда, то й кажіть!

Гапка. Таке, таке виводить своїм довгим, чорним, як у гадюки, язиком... Ну, я вже скажу: твій хідить до вчительки... От що!

Оксана. Ну, так що-ж, що хідить? Це я добре знаю. Що-ж з того?

Гапка. А те, що... Не хочу переказувати ті брехні...

Оксана. Е, ні, як почали, то й кінчайте. Так не можна!

Гапка. Та що-ж! І скажу. Не боюся: у ночі ходити...

Оксана. Це брехня, брехня. Сором їй казати, сором і вам!

Гапка. От тобі й мавш! Хіба-ж це я? Люди говорять. Так на мене звернуть і те, що всі говорять, як твій пан до-став п'ять тисяч грошей і заховав їх у банку, у городі.

Оксана. Коли? Які гроші?

Гапка. Ха, ха, ха! От тобі й жінка, а не зна, що чоловік таку силу грошей переняв! От тобі й „подружжя вірне“!

Оксана. Це не правда. То мабуть громадські гроші, тому я й не знаю.

Гапка. Еге, громадські. Може й громадські, а тільки він громадці казав, що громадських грошей нема... Може й були громадські, а тепер вже його стали.

Оксана. Не може бути! Ні, щось не так... Як би в його були гроші, він набрав би мені на спідницю. Він казав: „Як продамо хліб, та заробимо, то куплю тобі всю нову справу й шубу, і плахот гарний на зиму...“

Гапка. Еге, казав! Казав і мій. Вони усі добре кажуть. Спершу й люблю, і те, і се, і наймичку візьмемо, щоб лекше було, а як дійде до діла, то й на... Таку дулю піднесе! Вони усі такі. Я їх добре знаю. (Трохи згодом Гапка озираться ся). Що це в тебе, моя рибко, неначе три дні хата неметена?

Оксана. Не мала часу. У ранці до коров, коло печі пораясь, а тут дитина плаче й плаче. А Олександр каже, що його сорочки порозлазились, стала латати.

Гапка. От тобі й пані! Ха, ха, ха!... А наймички й досі немає?

Оксана. Та нема-ж.

Гапка. Чому-ж нема, може ви бідні?

Оксана. Олександр каже, що бідні!

Гапка. Ой бідні-ж мої паненята! А роздавати гроші є? А для жінки немає й наймички?! Тому ти ходиш задріпана... У батька не така ходила...

Оксана (грошки не плаче). У батька... я була на волі, а тут цілий день нема часу погуляти, піти у село, проміж люди...

Гапка. Що-ж він силує робити і у сьвято?

Оксана. Та ні, не робити... А чита книжки, щоб я слухала. А то й мене силує читати... Читаю, читаю, аж голова болить... Ти, каже, за три роки не вивчилася і читати добре; он, каже, писариха і дурна, як индичка, а все чита.

Гапка. Так, так, моя голубко. Писариха? Писариха пані на всю губу! Вона і в капелюсі, і шаль таку надіне, що аж на! А ти йому скажи: і наймичка й наймит у неї, вона має час читати. Як увійде писариха до церкви, то всі розступаються, а ти, як прийдеш, то баби тільки жаліють тебе: бідна, кажуть, понала ся; найшов собі пан даремну наймичку... Бідна ти, бідна... Нема в тебе матері, нікому тебе навчити... Читає у сьвято? А? Це як мій дурень... (Оксана плаче). Та не плач! Тільки йому волі не давай! (Трохи згодом). А я думала, що у тебе є гроші, та позичиш мені карбованців зо два!...

Оксана. Ні, тітко Гапко, нема у мене й копійчини.

Гапка. Ну, як нема, то й за це спасибі. Прощавай, моя рибко! Та не спускай йому нічого. Петро у мене вже другий. Я їх добре знаю, вони у мене у печінках сидять: усі, усі одним миром мазані. (Виходить).

ЯВА II.

Оксана одна.

Оксана. І не знаю, що й думати? Олександр, як тільки не на роботі, то в учительки, або вона у нас. А гроші, як же це вийшло? Він каже, що у його немає; громадці каже, що немає грошей, а сам хова у банку... Як би він бідний був, то у городі не купував би книжок... Мені нічого не привезе, а собі книжки і тютюн добрий. І що-ж це за життя? Обшарпана, гола, ходжу як наймичка, а ще за паном за мужем... Ніякої радості... Не чую від його і прихильного, ласкавого слова... Усе понурій... Бідна-ж моя головонька з тим життям! Не слухала батька, от і вийшло!... (Плаче).

ЯВА III.

Оксана і Іван п'яленький.

Іван. Зрастуйте пані, ваше благородіє!

Оксана. Здоров був, Іване! Сідай, гостем будеш.

Іван. Ни как нет. Постоймо, не атпадутъ ноги. Праздравляю вас із палучкою, значить, приміром, із палученієм деньог.

Оксана. І що це ти верзеш? Що, ти забув вже і говорити по людськи, лама язика.

Іван. Так тошно. Ми, значить, із мужиками по мужицькому, а з панями по благородному. Те-ж у городі бували, абходітись умеем. Праздравляемъ із палучкою деньог.

Оксана. Що ти там говориш? Про які це гроші?

Іван. Про ті гроші, то єсть, про те деньог, що получено п'ять тисяч і значить, у сахранную казну, приміром будучи, ізпратяни без сумлєнія.

Оксана. Бачу, Іване, що ти випис трохи, заснував, та тобі і приснило ся.

Іван. Ни как нет. У сахранной лижать. Сам видал. Бил у городі, по нашому значить майстерству і видал, как їх благородіе хаділі у сахранную казну, у банку се-б то. Оксана. І це тобі приснило ся.

Іван. Не можеть етаго быт. Пазвольте і прашу дати мені, значить на водку колька деньоґ, по панські: дати Івану руб на водку!

Оксана. Відвяхи ся ти від мене! У мене немає й копійки.

Іван (регоче). Ай да бариня! От так пані на всю губу! А ти й справді думала, що я візьму? Руб за мовчанне? Е, ні! Мужиків обчистили, як треба, а тепер і копійчини немає? Зібрали ся до купки пан і дука, підвели мужиків і по панські обідрали. Еге! Знаєм цю даровану землю: роґом вона лізе! Молодці! Обчистили! Іван пияця, Іван нечеве, а за громаду посто-о-оїть! Обчистили! Ну, цього і Іван пияця не зробить! (На цю річ входить Конопленко).

ЯВА IV.

Ті-ж і Конопленко.

Конопленко. Чого і Іван не зробить? Здрастуй, дочко! Здоров, Іване!

Оксана. Здрастуйте, тату.

Конопленко. Так чого-чого і Іван не робить?

Оксана. Та то він з пияних очей верає нісенітницю.

Конопленко. Яку-таку! Ну, ну, кажи, чоловіче тверезий і роауом пресьвітлий.

Іван (засмутившись). Бачив, як Олександр Опанасович ходив у банку у городі і відносив гроші.

Конопленко. Чіі гроші?

Іван. Громадські.

Конопленко. Звідки знаєш, що громадські? А що-ж, вони значені? А може й чіі інші?

Іван. Гершко казав, що громадські; що за проданий хліб, за пшеницю.

Конопленко. Дурний і ти і твій Гершко дурний. Тільки ти пиянице, нечеве, а Гершко ще й шахрай... Геть з хати, щоб і духу твого не було!

Іван. Геть, то й геть! Не люблю слухати! Родичі: дука й пан, один одного покриває... Все введем на чисту воду! Знаємо вас! (Хутко виходить).

ЯВА V.

Конопленко і Оксана.

Конопленко. Така гадина. Його гріє, а воно ще й укусить. І чого ти його пускаєш у хату?

Оксана. Він ніколи не ходить, а сьогодні прийшов і таке поніс! Так мене вразив, у саме серце... Таточку, голубчику, скажіть мені, чи се-ж може бути, щоб Олександр Опанасович заховав громадські гроші?

Конопленко. А чому ні?! Гроші таке діло... Хто їх має, той правий, той розумний. Тільки то може брехня. Ти, поки що, не кажи Олександрови Опанасовичу. Там розберем, як і що. А де-ж він? Я бачив, як він вийшов з школи і йшов сюди до дому.

Оксана. Не знаю, де він. Ніколи від його не чую, куди і за чим іде і що робить...

Конопленко. І добре; це не жіноче діло. Що чоловік робить, те й гаразд. Твоє діло коло дитини та з роґачами. (Глянув у вікно). А он де й він іде.

ЯВА VI.

Конопленко, Оксана і Богун.

Богун. А, тато! І ви тут? Ну, спасибі, що не забуваєте! Здрастуйте!

Конопленко. Здоров, сину!

Богун. А я оце був у школі; дивив ся, як хлопці вчать ся Святому Письму, та забіг до Петра. Ото бідодаха! Гапка їсть, та й їсть йому голову за книжки.

Конопленко. То в неї бабський розум. А книжка — велике діло. Я весь вік жалкую, що не вивчено мене. Книжка добра річ тільки для розумного, а дурневи й книжка не допоможе. Дав оце я читати твої буаги про розходи та

приходи мому Пилипкови, — ну, дурне читало, читало і нічого я не розібрав.

Богун. Так я вам усе прочитаю, або розкажу ще раз.

Конопленко. Розкажи, будь ласкав, бо люди дуже ремству-ють... Ти знаєш, що гній возили і перший і другий рік на землю; і все чисто пішло у солому й зерна не вернуло. Дуже ремствували на тебе. „На що, кажуть, той гній?“ І я те-ж кажу: наша земля не приймає його.

Богун (гаряче). Господи! Знов про той гній! Та розберіть ви, що у солому пішло, тому, що дощі й дощі йшли. От де земля погана, там уродило, а в нас пропало. За те цей рік ні в кого й зерна нема: пшеницю покосили на солому й соломі доброї не вийшло, а ми маємо 4000 четвертин. Усе вернули, а на той рік, як кажуть вчені люди, дощу мало буде — і у нас хліб знову буде.

Конопленко. Та воно так, що й казати. Тепер знову люди боять ся... Кажуть, краще-б було, хоч дешевше, та на току у нас продати, ніж возити у Одесу. Бо хто його зна, яка ще ціна буде.

Богун. І це, прошу вас, розберіть: Гершко давав по 90 коп. за пуд. Що ви думаєте, у його була надія продати дорожче? Була. А що він малий, не зна, яка ціна у Одесі. На що-ж ми дамо жидови заробляти, на що подаруємо тисячу або й дві?

Конопленко. Воно й це правда. Я казав людям, а вони своє.

Богун. Вчора вже на байдаки склали; і я прийняв лист, що вже поїхала пшениця у Одесу. Через тиждень буде у городі, а днів через три і я поїду, у перші руки продаж.

Конопленко. Ну, і добре. Гарно виходить... І ти так заробиш немалу частину.

Богун. Як я зароблю?

Конопленко. А так. Тобі-ж дадуть факторного, за труда, значить? Ну, копійку, або дві скинеш — громаді нічого, а купцеві бариш; він тобі й подякує...

Богун. Що це ви говорите?! Як у громадському ділі, щоб я гроші брав?

Конопленко. Так що-ж з того? Тут гріха нема.

Богун. Та це-ж нечесно! Хіча чесна душа таке зробить?

Конопленко. Як коржа, так коржа. Чесна, чесна! Выгадки! Хіба ти думаєш, що єсть нечесні? Усі чесні, а беруть. Он подивись кругом себе: усі чесні — і усі беруть.

Богун. Не бачу, хто-ж це бере; і хто бере не по честі, та не по закону, той безчесник.

Конопленко. Я бачу, голубе, що тобі позакладало, або навмисне затуляєш очі. Ну, наприклад: голова наш, мужик із мужиків, як жив мужиком, то ремствував на тих, що хабари беруть, а став головою — до його й не йди без хабарика. А він чесний хазяїн, добрий господар. Ци-ска — халуга; до урядника без грошей не йди; господи становий — усе по закону, а дай з карбованця і той візьме, як дадуть. А це все-ж чесні люди, почетні; перед ними шапку не здіймеш, то й по потлици заробиш.

Богун. Ви берете самі найгірші приміри... Голова — не вчений; писар — це сьмітє людське, а урядник й становий... Та не в тому річ. Ну, беруть, беруть інші, — а скільки таких, що не беруть? На приклад: усі селяни, мирові судді, слідователі, судді окружні, предсідателі і члени земські...

Конопленко. Стій, стій, голубе! Як ти мене заченив, то й я не втерплю. Оці всі чесні, кажеш?

Богун. Чесні.

Конопленко. Гаразд. Мировий не бере: а як пан та мужик судить ся, то хотя, чи не хотя, а за паном потягне. Мировий не бере — так його письменоводитель бере, та ще й як! Окружні суди, се-б то судді, не беруть, а їхні-ж аблакаати шкуру дулять. Члени земські не беруть! Беруть жалованне і нічого не роблять: на земських та обивательських конях мамок возять, та на полювання їздять. Хіба мені не все одно, чи сам пан бере, чи його наймт? По моему бери, як береш, та діло роби. А селяни?! Про це вже лучше й не казати...

Богун. Ні, прошу вас, кажіть, усе кажіть.

Конопленко. Селяни?... Вони не беруть, бо ніхто не дасть... Намагавш торік, як два роки я раду не вродило, тебе

трохи що не убили. Та я поставив десять відер горілки, та замовкли трохи. Хіба-ж це не хабар? Та що й казати про селян. Не знаю, як у вас у книжках, а по моєму так: у мужика чесності тієї нема й не шукайте, він голодний; увесь вік зва шматка хліба беть ся, тому й не-нажерливий. Мужикови треба добре наїстись; наїстись вволю, тоді він чесний стане, а поки що, він за гроші й душу продасть...

Богун. Ні, цьому вже я ніколи не поїму віри!.. Ви так темно дивитесь на людей!..

Конопленько. І не вір, от побачиш: не дай Боже, не вродить хліб на той рік, або убють тебе, або сплять хату. Один раз тільки оступиш ся і все пропало. Мужики строги, суворі... Усі ми такі, і я такий!..

Богун. Ні, умру, а не поїму віри... І от що вам скажу: коли дійду думками до такого темного погляду на людей, я вму наглою смертю.

Конопленько. Що це ти? Хай Бог боронить! Ой несподівано до чого добалакались. Прощайте! Мені вже час до дому. (Конопленько виходить, Богун його проважа).

Богун. Бувайте здорові! Не минайте нашої хати!..

ЯВА VII.

Оксана одна.

Оксана. Так от воно що! Тато каже: „Чому ні?“ Се-б то він може вяти чужі гроші... І всі заговорили зразу... Гапка каже, що люди жалкують за мене. Ну, тривай же, пане! Добюсь я свого; забрав мою волю дівочу, та на запасці ще водиш? А тут ще й учителька... Серце болить і нічого не розбере... (Входить Богун).

ЯВА VIII.

Оксана і Богун.

Богун. Хто у тебе був сьогодні, Оксано?

Оксана. А тобі яке діло?

Богун. Як яке? Хіба-ж я тобі чужий, та й що за гріх спитати?

Оксана. Гріха не має... Була Гапка. (Мовчить і трохи згодом). Твій приятель добрий! З хати тягне, як той злодій.

Богун. Що-ж він тягне і куди? До шинку, чи що?

Оксана. Чого тягне? То-ж ваша наука йому далась; ви-ж його вчили роздавати калікам та паницям своє добро...

Богун. Я? Схаменись! Коли-ж я цьому учив? Я тільки казав, що наш Бог-Христос учить нас любити людей, усіх людей: і калік і паниць, а ти он що!

Оксана. Я — нічого. Про мене хай вони покажуть ся, я ні люблю, ні ненавиджу людей, бо їх не знаю... А того, хто мені дорікає, того не люблю.

Богун. Хто-ж тобі дорікає? Хіба я тобі що кажу? Я тільки кажу, що ти п'як не зрозумієш того, що тобі говорять.

Оксана. Еге, звісно, „дурна“; тому й не розберу; дурна, бо не фершалка і не вчителька.

Богун. Що? Знову заводиш? Я бачу, що щось хочеш сказати: скажи прямо, а то все навмання.

Оксана. Нічого мені говорити. Я уже казала. Богун. Це про гóрод, щоб у гóрод їхати? А тобі, Ксеню, здасть ся, що там краще?

Оксана. Нічого мені не здасть ся, відвжись ти від мене. Де вже дурним мужичкам у гóрод? Я-ж мужичка!

Богун. Знову й знову! (До себе). Господи, яка мука! Оксано, що ти мені даєш читати?

Digitized by Google

Оксана. Книжка у кухні під лавкою.

Оксана (іде до кухні). Можна-б і на стіл покласти. Книжка не ганчірка, вона варт гроші; та ще у кухні у тебе, так же не приборато, як і в хаті. Чому справді не виметеш хати? (Виходить до кухні на ліво).

ЯВА IX.

Оксана одна.

Оксана. Бач, який! За книжками буду ходити! „Книжка варт гроші“. Я знаю, що варт, та ще й великих грошей. Тільки для мене грошей немає, нічого окрім розмови, що я нічого не розбираю, недотепна до вчення. Так мені остогиділо моє життя, так важко! А як це згадаю, що він може учительку любить?... Або що гроші ховає, так таке зло візьме! От і тепер, як наймичці дорікає, що у хаті не приборато. Ну, годі, треба Гапку слухати. Нічого йому потурати... Наметена, кажеш, хата? Це ще нічого, ще гірше буде. Я ще й так зроблю. (Кидає ся і розкидає все по хаті, віник по середині, рогаці коло дверей; ганчірку на стіл кладе і хутко йде до печі). Тепер на! Дивись! Іде... Нехай подивить ся!..

ЯВА X.

Богун і Оксана.

Богун (входить і зачіпляє ся за рогац: він падає; підіймає і ставить його коло печі; підіймає віник і кладе у кутки; сіда за стіл, бере книгу і бачить ганчірку). Що це ти, Ксеню, порозкидала свої струмента, та ще й на стіл поклала. (Оксана мовчить і горшки тягне з печі; і знов заставляє, гримас та стукотить). Ксеню! А, Ксеню! Що це ти робиш? Ксеню, я тебе питаю, що-ж ти й слова не промовиш?

Оксана. Що-ж мені з „вами“ говорити? Бачите, що коло печі пораюсь.

Богун. З „вами“? Нічого говорити? Та що з тобою?

Оксана. Нічого.

Богун. Чого-ж ти сердиш ся, чом говориш мені „ви“?

Оксана. Як чому? Ви пан, а я наймичка ваша... тільки без плати...

Богун. Ксеню, Ксеню, що це ти говориш? Схаменись! За що ти мені так докоряєш? Яка-ж ти наймичка?

Оксана. А то що? Усі, усі мають наймичку, або й дві, а я як каторжна роблю. (Крізь сльози). Та ще й...

Богун. Ще що?

Оксана. Та ще й обшарпана ходжу... (Плаче). Як послідня...

Богун. Боже, Боже, яка мука! Я-ж тобі казав, чому не наймаю людей. Оксано, голубко, слухай мене, слухай!

Оксана. Чула, чула я це... Це брехні... А ти, ти... тому, що скупий...

Богун (ледве перемата себе). Оксано, Оксано, що ти говориш? Бій ся Бога!

Оксана. Правду, правду говорю... Правда очи коле...

Богун. Оксано, опам'ятай ся! Ти-ж бачиш, що й я таке роблю, як і ти, що й у мене немає наймита.

Оксана. Еге, робиш! Як собі, так і книжки і тютюн добрий купуєш.

Богун. Ох! І це згадала!.. (Згодом). Оксано, розбери ти, що є такі привички, без котрих жити не можна. Без книжки — я умру.

Оксана. А тютюн?

Церква на виставі у Львові 1894 р.

Богун. Тютюн? Я не курити му більше.

Оксана. Що мені за користь з того? З мене люди сьміють ся, мене всі, всі жаліють. Я обідрана, гола... Усе, що від батька принесла, зносила... (Плаче) а ще пані...

Богун (побачивши когось у вікні, хутко): Оксано, Оксаночко, пий, моя голубко. Учителька йде. Утри слюзи. На що чужим людям знати, що в нас у хаті робить ся.

Оксана. Ні, ні, нехай і вона, нехай усі знають, яка я нещасна!

ЯВА XI.

Тіж і Береза.

Береза (весело, хутко входить). Здрастуйте, мої любі Олександр Олександровичу! (Руку дає). А що, Оксано, як дитина? (Іде до неї і, заприпитавши, що вона плаче, на хвилину стає і хутко вертаєть ся, неначе не бачить). А от я краще сама піду подивлюсь ся. Мабуть здорова, коли спить. (Іде у другі двері на ліво).

Богун. Оксано, Оксано! Не сором ти мене... Христа ради, не плач. Заспокій ся... Я все, все зроблю.

Береза (входить). Спить янгелятко.

Оксана. Тепер усе зроблю! При людях сором? А без людий он який!

Богун. Ні, цього вже я стерпіти не можу!... Коли почала, то усе розкажуй. Олена Іванівна Бог зна що подумав.

Оксана. Хіба я бою ся твоєї Олени Іванівни. Я й при ній скажучу.

Богун. Ні, ні, не кажи, не треба, не треба, не сьмій казати! (Кричить). Коли ти так починаєш, нічого не треба... Не сьмій!

Береза. При мені ви говорите, то й я не стояти му мовчки. Що не ви, любі мої? Схаменіть ся! Оксаночко, чого ти плачеш та вбиваєш ся? Може тобі наговорили що? Скажи, моя кохана, скажи усе, вияви усе, що на серці. Не може бути, щоб Олександр Олександрович не зробив усього, що ти бажаєш... А ви... ви... на що ви підняли голос? На кого? Подумайте! Оксано, не плач. Скажи, чого ти бажаєш? Мабуть тобі тяжко, багато роботи?

Оксана. От бачиш, чужа людина і та бачить, що мені тяжко.

Богун. Я робив, що думав, що на серці...

Береза (тихо до його). Після, після скажете... Так ізза цього убиватись, плакати? Е, жінко! Так не можна. (Сьпіває): „І чого-ж ти смутна, невесела!“ Краще одяглась би, та пішла-б у село, чи сама, чи з чоловіком. Забігла-б до Одарки. А знаєш: їй Бог дав сина сеї почи. Такий бравий хлопчик! Тебе згадували. Одягай ся лишень, та побіжи, а я принесла хлібець, — сьогодні спекла. Віднеси хлібець. А-ну, хутче... Ото яка, їй же Богу!

Оксана. А якже Івась? Хіба і його взяти?

Береза. На що? Погодуй його трохи, та й біжи, а я посижду коло його.

Оксана. Та не знаю, як вони. (Дивить ся на Богуну).

Богун. Іди, іди Ксеню... І мені треба йти.

Оксана. Так я погодую й піду. (Виходить хутко).

ЯВА XII.

Богун і Береза.

Береза. Що не ви, Олександр Олександровичу? Як це треба розуміти? Ви... ви... на жінку, на дитину крикнули? Ви розсердились?

Богун. Пойміть ви, що й я людина, що в мене є нерви.

Береза. Та що в вас вийшло?

Богун. Довго казати... Вона хоче... Ні, не можу. Душить мене за гордо... Все підіймаєть ся... Ох, як гірко.

Береза (наближаєть ся до його). Як можна, так скажіть. Я-ж вам друг. Може й поможу!...

Богун. Не руште мене! Не вражайте моєї рани, бо болить, страх, як болить. Не можу більше терпіти. Не час, не годину бачу я, як Оксана все далі і далі відходить від мене. Я „пан“ в її очах, вона хоче бути панею... у неї нема найлички... в неї нема платків, спідниць... Брр..., аж противно вимовити!... Гірше, ще гірше: вона пошкінула мене, що я скучий, що я для себе купую тютюн, — книжками докоряє. Пойміть! Подивітесь у це пекло!...

Не забудьте, ще це вже більше року: то тут шпилька, то тут колючка, проста, груба; з простими жіночими хитрощами... Треба самому так жити, самому терпіти, щоб почути усе горе, усе... (Сів і захлипав). Бачите, бачите?... Натє-ж, дивіть ся, дивіть ся! Чого-ж ви стоїте, як уколпана? Чого-ж не сьмієтесь? Чом не кажете: герой, добрий лицар!

Береза. Олександр, друже! Що-ж це ви? Та це на вас якась хворість напала. Друже мій!

Богун. Хворість? Так! хворість і... ніхто її не залічить!... Не можу більше... (Хапа шапку і хутко вибіга. Оксана входить у другі двері).

ЯВА XIII.

Береза і Оксана.

Оксана. А Олександр? Пішов? Я хотіла з ним йти.

Береза. Ні, він сам пішов.

Оксана. Так я побіжу на часину. Голубонько!... Попрохайте його, щоб... щоб він мені... купив нову одєжу... таку, аж сором казати...

Береза. Кажі, Оксано, не сором ся!

Оксана (помовчавши трохи). Таку... таку, як у писарихи... (Вибіга).

ЯВА XIV.

Береза одна.

Береза. Дитина, непросвітний розум! А Олександр? Бідний Олександр! Я чую, бачу, давно бачу, що тут коїть ся... Чом це горе не на мене упало? Жінка, як лоза, гнучка, я-б усе винесла, схилилась би та стерпіла; він.. він, як дуб сильний. Одна, дві хмари набіжать і його вразу зломить, і не стане великої душі, сьвітлого розуму. Усе бачу і не маю сили допомогти. Не думала я, не гадала, щоб коли небудь трапилось мені бачити горе любового... Та що любового!! Мого, мого коханого, і не мати сили допомогти!!! Чужим — і тим стою у пригоді, а йому, мому сизокрилому, мому орлу — нічого... Тепер, коли душа його розриваєть ся, тепер, коли його вразили у саме боляче, коли усі його принціпи потоптані у калюжу, коли в його душі копали ся невмитими руками, тепер я-б упала навколїшки, взяла-б його на рученьки, як дитиноньку малую, я-б його утішала, я-б його ніжно, ніжно заспокоїла, сили-б йому додала, а тепер... я нічого... нічого не можу... не сьмію нічого діяти... Господи! Вірую в Тебе, найвищу правду! Тебе молю-благаю: дай сили, дай жити і добро робити мому коханому!

(Завіса).

[Конець буде].

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ РУСКОЇ.

НАПИСАВ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Література наукова.

[13. Михайло Драгомановъ].

— [Дальше.] —

Въ передьбому словѣ пише Драгомановъ ось-такє: „Пѣснь українського народу про громадські справи XVIII. столѣття, хочъ и явно звязаний зъ пѣснями про такі-жъ справи въ ранѣйші часи й часто подібний до нихъ, — та все таки дуже одмінний одъ нихъ і по тымъ рѣчамъ, про котрі вони розказують, и по самій своїй будові. Вийшло це якъ черезъ те, що справи, котрими пеклувавъ ся народъ українскій въ XVIII. ст., були не зовсѣмъ такі, якъ ті, що його турбували въ ранѣйші часи: въ IX—XV., и навѣть въ XVI—XVII. ст. (зъ котрыхъ zostались намъ, мабуть, чи не найлѣпші українскій

п'сені), такъ найбільшъ черезъ те, що въ XVIII. ст. земля українська була зовсімъ въ иншому державному стані, ніжъ въ XVI—XVII. ст., и ще більшъ въ иншому, ніжъ раніше" (стор. II).

„Поражка Мазепи, а зъ нимъ и Запорозцівъ підъ Полтавою (1709) не послужила на користь України. Доба, котра почалася після того, була де въ чому ще нещасливіша для України, ніжъ попередня. Україна по правому берегу Дніпра, одъ котрої ще разъ одступилася Москва, й котрої побережжя навѣть вона помогала зпустошити (въ 1711—1715. р.), теперъ дбталася зовсімъ въ руки польському панству. Письменство українське тутъ майже зовсімъ замерло; письменні люде тутъ майже зовсімъ зполячилися. Запорожжя було тежъ спустошено, а Сѣчовики загнали ажъ на Лиманъ дніпровий підъ протекцію хана Кримського. Гетьманщина скоштувала вже зовсімъ безпосередно господарювання московських урядників. Письменні люде на Гетьманщині й Слободчині почали обходити въ Московщину та й дома по-малу московитись и перероблюватись въ московських панів, котрі де далі, все більшъ налягали на черн посполиту (крестьян), а то й козацьку, ажъ поки зовсімъ не була скасована Гетьманщина (1764), Слободська козащина (1765), Сѣчъ Запорожська (1775), а далі не заведено було по всьмъ цимъ козацькимъ країнамъ крѣпачтво, таке, якъ въ Московщині (1783—1793), при чому багато земель козацькихъ зъ людьми урядъ московської роздавъ усякимъ панамъ. Якъ розбралася въ-кінце въ 1709—1775. р. державна спільність міжъ частинами України, такъ розбилася теперъ и спільність міжъ ними въ п'сеняхъ (стор. XIII—XIV).¹⁾ Думи нові майже зовсімъ не складали ся въ ті часи. Та й п'сені про нові справи теперъ складали ся часомъ не зовсімъ на-ново, а такъ, що старі п'сені перероблювали ся прикладно до новихъ справъ, або до старихъ п'сень приточували ся вѣрші зъ споминами про нові справи. Можна догадатись, якъ мусили поплутатись и затемнитись такі п'сені въ рѣзнихъ своихъ варіантахъ, а надто не въ тыхъ самихъ країнахъ, въ котрыхъ зложені були спершу такі нові п'сені, або такі нові варіанти. — Тільки-жъ все-таки й міжъ п'снями цѣли нещасливої доби єсть прехороші п'сені по складу й по думкахъ, — а найголовніше: коли збрати ихъ до купи та зъ великимъ числомъ варіантівъ, — то й ці п'сені стають дуже важнимъ матеріаломъ для науки про життя й думки українського народу въ XVIII. т. Ці п'сені дуже доповняють, а де въ чому примушують и зовсімъ перемѣнити ті думки, котрі звичайно говорять въ російському письменстві про змысль української історії" (стор. XIV—XV).

„Звѣсно, що ця історія розказується звичайно не стільки зъ думкою про самий народъ український, скільки зъ думкою про користь російської держави, або навѣть просто царівъ російськихъ. Черезъ те звичайно увесь змысль історії України зъ XVI. до XVIII. ст. зводить ся на те, що ось, мовлявъ, Українці стільки-то терпіли одъ Татаръ, Турківъ и Ляхівъ, такъ-то бились зъ ними, ажъ поки не пристали (або якъ частійше кажуть: — *пернулись*) до природнихъ своихъ царівъ, московськихъ, — підъ державою котрыхъ всь нужди укра-

їнського народу були задоволені; коли-жъ були які недовольні на Українѣ, то, мовлявъ, то були або нечесні змѣнники, або безпоправні гультаї, котрі нудились порядкомъ, якого требовала порядна держава московська, або запанѣли, зопсовані польськимъ шляхетствомъ, — люде, котрі бажали собі волѣ, щобъ гнѣтати простий народъ, котрий бы то не тільки не втративъ нічого, а ще явно вигравъ зъ того, що зникли особні козацькі порядки на Українѣ та що вона підійшла підъ мѣрку, спільну зъ усѣма другими країнами московського царства. Таку ману про народъ український пушено було ще въ XVIII. ст., тоді саме, якъ царъ московскій въ-кінце ламали українскій виборні порядки (стор. XV). — Історики російскій впевнилися, що народъ українскій, — котрий, звѣсно, мавъ резони бути недовольнимъ старшиною, — бувъ уже завше довольний царськими порядками (стор. XVII). — Українскій-жъ історики, мимо своєї волѣ, підперли таке обертання московськихъ вченихъ зъ історією України. Вони показали багато хибъ української козацької старшини, не жалѣючи такихъ оборонцівъ вольности козацької, якъ Іванъ Выговскій, Іванъ Мазепа, Павло Полуботокъ... Такъ вся історія громадського життя на Українѣ а такожъ погляду українського народу на ті держави, підъ котрими вінъ бувъ и є, — польську, московську, — й доси не показана въ правдивому свѣтлі" (стор. XVIII).

„Міжъ инчимъ цьому причина й те, що доси не були, якъ слѣдъ, зібрані й пояснені українскі п'сені XVIII. ст., и що навѣть на ті п'сені цього столѣття, котрі були вже напечатані, не звернуто було потрібної уваги одъ вченихъ людей, котрымъ заслѣпляли очі лѣпше оброблені, довші п'сені та кобзарскі псалми XVI—XVII. ст. про війну Українцівъ зъ „невѣрними“ Турками, зъ Ляхами й Жидами, — п'сені зъ славними именами Кішки, Хмельницького й т. н. А п'сень XVIII. ст., котрі передають думки українського народу про своє життя підъ московськимъ урядомъ, зовсімъ не мало ще й доси, — и коли ихъ зложити до купи, то вони, хочъ и назвуть намъ мало „історичнихъ именъ“, та все-таки покажуть досить повній картини тодішнього життя нашого народу, а такожъ те, що вінъ думавъ про ті порядки, котрі заводила на його землі московська держава" (стор. XVIII—XIX).

Вѣдтакъ надруковано роздѣлъ I. п. з. „Запорозцівъ зъ 1709. до 1739. р.“. Въ „уводі“ подає Драгомановъ вельми цінний поглядъ на історичні подѣї того часу (стор. XXIII—LV). Свою розвѣдку починає вінъ ось-якими словами: „П'сені, котрі печатають ся далі, въ цьому першому роздѣлѣ, тѣсно счеплюють ся одно зъ одною й усѣ вкупі складають одно цѣле, малоючи долю товариства запорожського одъ 1709. до 1739. р., — руну Старої Сѣчи Москалями, переходъ Запорозцівъ до Шведівъ (1709), пробування Сѣчовиківъ на Туреччині (1709—1710) й підъ кримською протекцією, въ Олешкахъ (1711—1733), потімъ поворотъ ихъ підъ руку царства російського, й перші по-тому походи на послужі тому царству (1734—1739). П'сені ці, коли не всь цѣлкомъ, то въ великій часті варіантівъ, котрі поясняють одинъ одного, печатають ся въ першій разъ,¹⁾ и черезъ те проливають нове

¹⁾ Ця спільність, котрої зновъ знайшлася въ п'сеняхъ про спільне горе паничівъ й *реверу* тини въ XIX. ст. въ Росії й въ Австрії. (Примѣтка Драгоманова).

¹⁾ Всього въ цьому роздѣлѣ напечатано 18, а новихъ п'сень 43. (Примѣтка Драгоманова на сторони XXIII).

світло на життя Запорозців того часу й на його вагу для всього народу українського й примушують переіменувати більшу частину думок, які звичайно вживають ся про те в письменстві“ (стор. XXIII).

Етнографічний матеріал сего першого розділу в першій частині поділив Драгоманов на десять номерів. Ось и они: 1. Руїна Старої Січі й Галагань, — одна пісня (стор. 1—12). 2. Государський лист до Українців. Мазепа в Туреччині, — дві пісні (13—19). 3. Руїна Старої Січі. Запорозці за Турчином, — п'ять пісень (20—30). 4. Зрабований Запорозець й кошовий Гордієнко, — вісім пісень (31—47). 5. Прилога до номеру першого й четвертого: Полонь Запорозців. Батько Швачка, — шість пісень (48—64). 6. Поклик України до Запорозців й прутський похід, — одна пісня (65—70). 7. Москаль на Запорожжі й король Карл XII, — одна пісня (71—74). 8. Олешківський Запорозець-затяжчик, — дванадцять пісень (75—92). 9. Поворот Запорозців до царя восточного. Мих. Голицин, — п'ять пісень (92—101). 10. Те-ж і похід Запорозців на Польщу й Туреччину, — три пісні (102—117). — Прилоги: I. Письменний вірш про Запорозців того часу (118—128).¹⁾ II. Фальшиві пісні про Олешківську Січ й Пилипа Орлика (129—130). — Додатки: чотири пісні здобуті, поки книга печаталась (131—134). — Додатковий вваги (135—136).

В редакції сего збірника Драгоманов не мав ніяких помічників, и про-те не додаємо тут методи видавання варіантів із цифрами („альгебри“), яку був порадив Чубинський при редакції „Історичних пісень малоруского народу“. Так отже побач основ-ного тексту всякі варіанти Драгоманов надрукував цілі без яких-небудь скорочень, через що порівнян-вдмні з головним текстом пісні вельми влекше ся.

В 1885. р. видав Драгоманов у Женеві другий розділ першої частини „Політичних пісень українського народу XVIII—XIX. століття з увагами“ (XII + 226 сторінок). В „уводі“ читаємо між іншими ось-які замітки Драгоманова: „В цьому розділі ми зводимо пісні про життя нашого народу в останні часи особ-ного вряду в двох козацько-українських землях: Гетьманщині (теперь Полтавська й Чернігівська губернії) й Слободщині, або слободсько-українських полках (теперь губернія Харківська з українськими частинами губерній Курської й Воронежської). То були часи, коли виборно-громадський козацький порядки по-части сами замирили, вироблюючи з себе чиновників и панів, а більш задавлувались урядом царським, котрий помагає и самому зросту чиновників и панства надъ громадами козацькими й посполитими. Рішучий нагніт царського вряду на козацький порядки починається після побди царя надъ Мазепою й Запорозцями в 1709. р. З того часу Гетьманщина вдержує тільки тін старовольної вправи: коло гетьманів ставлять ся царські дозорці й опекуны (министри, колеги), а дівчи (1722—1727 и 1734—1750) „Малоросія“ вправляється зовсім без гетьманів, поки в 1764. р. вона не поставлена була конечно підъ урядъ царських чиновників на рівні

з московськими намісництвами й губерніями. Подібно-ж підводилась під чиновницький уряд и Украина слободська, хоч у ній не було ніякого Мазепа, поки в 1765. р. конечно не обернута була в губернію“ (стор. V).

„Мы вспоминали в передній слов до цієї частини (I. розділ, стор. XV—XVIII), що царь XVIII. століття, и навіть деякі вчений XIX. ст. представляють ці переімени якъ корисний простому народу на Україну, котрий терпів одъ козацької старшини. Отже пісні, котрі співавъ той простий народъ про ті часи, показують, якъ жилося йому під тодішнім царським начальством. Ці пісні теперішнього розділу нашого видання“ (стор. V—VI).

„В піснях не тільки нема й сліду прихильности до царського уряду, а навіть видно досить подрібний показъ усього лиха, котре выходило одъ нього для тодішньої України; — тільки той показ нігде не доходить до корня діла: до сути державних порядків російського царства й до підлеглости йому України. Видно, що вже в VIII. ст. недовольство українського народу проти московської неволі було тільки аналітичне, — політичного-ж синтезу народъ той не мав уже й тоді“ (стор. VIII).

„Зваживши всю тяжку долю України з давніх часів, можна побачити велике достоїнство української черни, котра склала й зберегла в своїй неписьменній памяті наш пісень, вже й у тому, що вона не впала, якъ многі другі (в тій числі польська й московська) цілком під нагнітом неволі, а вміла хоті аналітично вилічити її прояви“ (стор. IX)...

„Обертаючись до форми пісень цього розділу, мы мусимо сказати, що варіанти їх, по більшій часті, дуже покаркнені: обривані, переплутані з варіантами других пісень, иноді про справи зовсім інакші й т. и. Це каліччя якъ разъ одповіда каліччю самої тодішньої України. Дивне, на першій погляд, діло! Старіші пісні XVI. ст. про боротьбу нашого народу з Татарами й Турками задержались до найновіших часів далеко цілком, ніж пісні ближчого до нас XVIII. ст. Це виходить з того, що, хоч и багато прийняла горя Украина в XVI. ст., та тоді вона була найцілліша: майже вся вона була під однією державою, — та й народъ в тоді найменше був поділений на стани, бо шляхта ще не була сполучена й міщане були ще одної мови з селянами й козаками. Усяка історична пригода, а особливо така, якъ боротьба з Татарами й Турками, интересовала тоді Поділлянина, якъ и Подольнина, підгірця карпатського якъ и львівника волинського, — и навіть селянина, козака. міщанина, пола й шляхтича, письменного й неписьменного, — то й пісень про таку пригоду (котрі иноді складались и письменними), розходились по всіх кранамъ и між усіма станами нашого народу, глибоко залягали в його памяті и дожили там доволі цілими й досі. Уже в піснях XII. ст., — найбільше про боротьбу хлопів и козаків з шляхтою й Поляками, — менше тій цілості. А ще менше в стало в піснях, зложених після того часу, якъ в другій половині XVII. ст. Украина поділена була між Московією, Польщею й Туреччиною, а в середині між трьома частинами в зроблено було пустелю, — коли письменні стани на правобочній Україні майже в кінці сполучились, а міста наповнились жидами й зовсім одділились одъ

¹⁾ Сюди належить вірш Теофана Прокоповича п. з. „Каючийся Запорожець“ и театральна дія „Образъ страстей міра сего“. В оть-сій діи введено Росію якъ Беллону, Запорожжя якъ Марса, а Орлика якъ Вунть.

селянства, а на лівобічній письменній почали московитись. Всього цій лиха вбільшились, коли після зміни Мазепи старе Запорозжя було зруйновано, й Січ перенеслась до Криму, а правобічна Подільщина, котра було почала залюднюватись за Палія й знов'язати заходню Україну з східною, знову була спустошена, по вмові держави російської з Польщею. Не тільки Волинець, чи Галичанин, а й Гетьманець і Запорожець, а то й Слободчик, жили під іншими, по більшій частині тяжкими для них порядками, не завжди знали про справи інших українців, не завжди розуміли їх, — то й пені не могли вільно розходитись по всій Україні, ясно розумілись і твердо залягати в пам'ять, до того майже цілком уже неписьменного, люду“ (стор. X—XI).

[Дальше буде].

Т. ШЕВЧЕНЮ

підчас перебування його в академії художеств [1838—1844].

Критично-біографічний нарис.

Написав О. Я. Кониський.

—→ [Далі.] ←—

Першими батьками, що „ввели“ Тарасів дух і дар поетичний „в віру“, першими няньками віжними, що годували, і пестили в крепацькому тілі мужицької дитини кебугу поетичну, були природа і історія України. Природа наповняла його душу високим ліризмом; народна історія, переказана йому в піснях сліпих кобзарів, потроху діла Івана, а більш за все в піснях всього народу, годувала серце поета високим народно-національним почуттям. Окрім того побут народу, його тяжка неволя, — все отсе незримому цівкою впливало на його духовно-моральний організм Шевченка; росло його талант „повитий сивим туманом“. В цьому сповивачі і зростав проквітно мовчки велетень нашого слова. Доля перекинула Шевченка на чужину і тут місячні ночі в „Літньому саду“, починають потроху ворухити його талант; але сповивач міцний ще, а у сповитого велетня, мало ще духової сили, щоб порвати його. Другим духовим хлібом Шевченка, можна сказати, змалку і до останку, став Біблія і переважно з неї Псалтир. Останній він трохі чи з першого і до останнього слова вивчив ще змалку і читав його з пам'яті. Біблію читав він і потім за порадою Брюлова. Читає її сидючи потім і в тюрмі, і в казематі і в казармі; тут читав її і по волі і по неволі, бо більш жадної книжки не давано йому читати. Вплив Біблії яскраво і виразно відбивається в скріз і в поезіях Шевченка, і в прозі, писаній мовою російською, і в „Записках“ його і навіть в листах до приятелів і до знайомих. Вплив Біблії не менш впливу народної пісні на творах Шевченка лежить червоною ниткою. Поруч з отсім впливом бачимо вплив історії України; історія переважно з тим духовим простованням, якими диме „Історія Русов“ Кониського. Правда, тоді ще (до р. 1845) не було друкованої історії Кониського, але ледві чи богацько було таких осьвічених українців, тим паче патріотів, що б не мали у себе переписаної „Історії Русов“. Я пам'ятаю, як був ще малою дитиною, як батько було виїмає з скрині, бережно загорнений в сувій полотна суверток синього паперу, то і буда „Історія Русов“. Пізній знов р. 1847—49 такий самий суверток з переписаною історією Кониського я бачив в Чернігові у діда свого Феоктиста Ротмистрова; р. 1853 теж саме бачив і вперше сам вже перечитав ту писану історію в золотонішньому повіті у Іскри; ще пізніше р. 1856 піп в Червоноліній, прилучського повіту; нарешті р. 1859 старий Гавриленко Грицько в Полтаві показували мені такі самі попереписувані історії Кониського.

Вже-ж не можна гадати собі, щоб отієї історії не було в Гребінки і щоб він не давав її читати Шевченкові. З ли-

стів Шевченка до Бодяньського Осипа Максимовича [професора в московському університеті] відаємо, що Шевченко і пізній, коли історія Кониського була вже надрукована, вельми інтесован ся ею.

Знаємо, що ще до визволення з крепацтва Шевченко спізнав ся в Гребінкою і вже-ж певна річ, що останній давав йому читати твори Котляревського, Гулака Артимовського, Квітки, Бодяньського і свої. Все оте годувало і ростило поетичний талант Шевченка. „Наські казки“ Бодяньського, видані ще р. 1835, напевне теж мали вплив на Шевченка; найпаче передмова до їх Запорозжя Іська Материнки, підписана ініціалами Бодяньського. В серце до Шевченка не могли не запасти отсі слова Бодяньського до земляків: „Може хочете, щоб який ворог нетружений нашою батьківщиною поживив ся? нас же да нашим же добром почаствовав? Глядіть, щоб з нашого хворосту, да не загнали нам якої чуденної карлючки.“¹⁾

Не скажу я запевне, коли саме Шевченко спізнав ся з Бодяньським особисто. Відомо, що Бодяньський привіз до Петербурга і вже-ж не минав свого близького земляка і доволі тоді вже відомого письменника українського Гребінку. Гребінка не міг не познайомити з ним Шевченка.

Року 1838 Костомарів видав в Харкові свого „Саву Чалого“, а пізній 1839 р. „Українські балади“. Вже-ж і сього не можна гадати, щоб не прочитав Шевченко. Не без того, що Шевченко читав і Міцкевича і Жуковського і Пушкіна. Сукунність сього усього, да вплив місячних ночей в „Літньому саду“, що потроху нагадували Тарасові Україну, і розбудила його Музу.

Досі невідомо, що з творів Шевченка він написав першим; про се було відомо тільки йому самому, а він каже, що з перших його слабих віршів, написаних в „Літньому саду“, надрукована одна тільки балада „Причина“.²⁾

З споминок Сошенка знати, що теж р. 1838, або з самого початку р. 1839 Шевченко читав йому „Катерину“. Але Сошенко не тільки не зрозумів ваги перших творів Шевченка; а як сам признає ся, охолодив його, линувши на його, немов цебром холодної води, словами: „Відченись ти з своїми нікчемними віршами“. Вже-ж пак Тарас „відченив ся“ від його; олінає писати вірші не покинув і, скінчивши „Катерину“ взяв ся писати „Гайдамаків“. До писання віршів, як я вже казав, тягла його всемогуща сила призначення. Стоячи перед чудовими творами Брюлова, Шевченко „задумував ся і голубив в своєму серці сліпця-кобзаря до своїх лютих „Гайдамаків“. У його „бракувало сили відвести очі від рідної, чарівної краси України“. „Призначення, каже сам Тарас, тай годі! За вірші одняли у мене (1847) волю, а я все таки компону їх нишком, не вважаючи на всемогутню недлюську заборону писати. Далєбіг чудне отсе невстримливе призначення...“

Отсе то призначення, отся сила і наплотила цілий кошик віршів Шевченка, виданих вперше коштом Мартоса. І вже який-б собі потім не був той Мартос, а не можна не сказати йому „спасибіг“ за видання першого „Кобзаря“.

VII.

Вихід першого „Кобзаря“ критика російська, каже д. Чалий,³⁾ повитала однодушно глузуванням, глушом з української мови і народності. Так само російська критика витала

¹⁾ „Наські українські казки“, 1835, стор. XIII.

²⁾ З сего очевидно, що в виданих творах Шевченка на першому місці і повинна бути „Причина“. А тим часом бачимо, що редактор і видавник творів Шевченка на се не вважають і, не скажу, з якої причини становлять „Причину“ навіть після „Гамалії“, а „Гамалію“ — поперед „Катерини“. Час би вже володарям „права власности“ на Шевченкові твори упорядковати до ладу хоч трохи хронологію творів. Коли вже не можна запевне де сказати, коли саме написав Шевченко той чи сей твір, так треба визначити хоч те, що усі твори Шевченка, що були надруковані в „Кобзарі“ Мартоса, написані до р. 1840, а „Причину“ треба датувати р. 1838, а не становити усіх їх в одну дату „до 1844“. Пість літ — 1838—1844 — в нед-вгому віці Шевченка мають велику вагу, найпаче, що до розвитку його таланту і світогляду і для критики річ неостання знати, що „Причина“ написана р. 1838, а не 1843. Запевне відомо, що „Гамалію“ Тарас написав не пізній, як р. 1843, бо вже р. 1843 гадав друкувати сю поему в Варшаві. Яким же чином в „Кобзарі“ на пр. і в виданні 1888 р. у Києві „Причина“ стоїть після „Гамалії“? Я раджу тому, хто повинен упорядковати хронологію в „Кобзарі“, керувати її „Записками“ і „Листами Шевченка“.

³⁾ Стор. 35.

і раніш і тоді-ж саме і трохи переоголом наше слово і в творах інших письменників, як от в творах Котляревського, Квітки, а потім і в „Гайдамаках“ Шевченка. Українське слово, що було тоді ще в пелюшках, петербурські критики зустріли не тільки неприхильно і вороже, а навіть антипатично. Поезію Шевченка вони охрестили „штучною пустотою“, мову українську в його творах назвали „уродованьєм руського язика на хахлацькій ладь“¹⁾ — або „нарвчїєм, котораго даже не существует...“ такою, бачте, мовою, чи, говорячи точними словами критиків, „языкомъ“²⁾ не бывалымъ, котораго ни одна изъ всѣхъ возможныхъ Россій, ни великая, ни малая, ни черная, ни бѣлая, ни красная, ни старая, ни новая не могутъ признавать за свой“. На думку того-ж таки критика — мова українська „єсть мішанина слів хохлатих, бородатих; голених і неголенних; південних і північних; се просто — гебридський, мовляв, діалект...“³⁾ „Енеїду“ Котляревського „Отечественныя Записки“ не соромилися назвати книжкою „пресловутою“, „що до письменства зграбного належить стільки, мовляв, скільки остатні „кумедї“ належать до штуки драматичної“. Ворожі, навіть антипатичні відносини до українського письменства висловила не тільки другорядна критика російська, а й голова критики російської взагалі — Висаріон Білінський. Такі самі відносини в формі часом м'якшій, часом же гострішій, були висловлені російськими критиками і публіцистами, не тільки в рр. 40 — а й пізнійш: в рр. 60 Катковим і Іваном Аксаковим; в рр. 80 професором Модестовим і Алексєєвим, а початку рр. 90 Пипіна. Тим то й годить ся отут до речі довше спинити ся на отсій ворожнечі і нетолерантності наших інтелігентних сусід. Сподіваю ся, що за се читач не ремствувати ме на мене.

Рецензію Білінського на „Гайдамаків“, наш письменник Трохим Зінківський називає: „нахабною, недотепною і недостойною тирадою“. Але ще ранійш „Гайдамаків“, розбираючи Гребінчин альманах „Ластівка“, де між інчим були і Шевченкові твори, так само як і в рецензії про Квітчину „Сватання“ Білінський, як се признає навіть д. Пипін,⁴⁾ висловив строгий осуд і взагалі антипатію до українського письменства. Від себе додає, що в тій рецензії висловлена і чудна зневага до народу. По думці Білінського,⁵⁾ так на Україні ще, бачте з Петра Великого почав ся поділ людности на стани. Дворянство [шляхта] силою історичної неминучости приняло „руську“ мову і переняло ся „русько-європейськими звичаями в життї. Мова народна почала цесовати ся і тепер (1841) мови української нема вже, а є тільки „областное [провінційальне] нарвчїє“. По думці Білінського „поезия єсть идеализованіе житія реального. Чис-ж життє идеализовати муть українські поети?“ — питаєть ся Білінський: — Життє вищих станів на Україні переросло українську мову і останія лишила ся тільки в устах простого народу. Мовою „руською“ романіст в своєму романі може списати людей усіх станів і примусити кожного з них балакати мовою людей освічених; а життє мужика само по собі мало, мовляв інтересе для людей освічених“. Тим то Білінського „жалъ брав бачити, коли і невеличка кебета [себ то Квітка!] марнує свої сили, пишучи по українськи задля українських хрестян [себ то задля народу!]. Зміст такої писанини завжди одноманітний; головний інтерес — мужика простосердїсть і простосерда привабливїсть мужичою балачки. Але все отсе вже надокучило! Тай гарне-ж те письменство — іронїзує далі Білінський, — що „дышетъ простоватостью крестьянскаго языка и дубоватостью крестьянскаго ума“.

Що-ж спричинило ся таким відносинам Білінського і інших критиків петербургських до творів Шевченка і взагалі до українського слова? Зінківський каже, що література російська була тоді дворянсько-урядницькою забавкою; її, як і всякий комфорт, потребували тільки люди освічені; а про те щоб повернути літературу на службу освіти маси народної; щоб силою її рушити простий люд з морального та економіч-

ного занепаду, про те недбали навіть такі „радикали“, яким був Білінський“.

Не можна мені згодити ся з Зінківським, як з тим, щоб література російська спочатку рр. 1840-их була тільки забавкою, так і взагалі з тим, що ніби єдине висловлені ім причини сплодили ворожі відносини критики російської до нашого слова. Д. Пипін¹⁾ подає ще інші причини антипатії Білінського до українського письменства взагалі; тїєї антипатії, що потім через кілька літ відбила ся і в розмові одного з героїв Тургенєвського роману „Димъ“. По думці д. Пипіна, дак „імовірно, що та антипатія не була чужою і самому Тургенєву. Корень її лежить, каже д. Пипін в тому, що ліпші сили літературні в Росії рр. 1840-их були переняті питаннями штуки. По тих питаннях гуртовали ся у них і питання філософські і питання практичного життя громадського. Тоді усю увагу покладали на філософію Гегеля і Шілінга; або на Шекспіра, Гете, Байрона і т. ін. і тут вбачали поетичні вищовання духу загально людського“. Дак от з сього-б то погляду „українське письменство здавало ся критикам вузким провінціалїзмом, що нильцє держати людей на низькім ступні прихильности до своїх звичаїв окільних, до мертвої давнини... Філософи російські рр. 1840 их бачили в українському письменстві чужу для них мову; заводили отсю мову в книжки їм здавало ся за річ несерйозну, непотрібну, неоправдану; вона розв'язує освітні сили; а таке розв'язання знесилує письменство російське.“ Одно слово говорячи просто, по правді, по щирій, виходить що д. Пипін признає, що філософи і критики російські вороговали властиво на українське слово за те, що воно стає перешкодою превподоблення, попросту — обрусїянн. Виходить, ніби то філософія Гегеля і Шілінга вимагала „обрусїянн“, чи все одно „об'єдиненія“. Виходить, що 15 мільйону масу українську можна держати в темноті, бо осычувати її рідною мовою значить знесилувати письменство російське.

Переоголом, одначе, такі асиміляційні думки в Росії були поменшани; одначе не поменшало було вороговання до українського слова. „Коли діяльність Шевченка вже скінчила ся, каже д. Пипін, так тоді інча річ спричинила ся ворогованню до українського письменства: нове вороговання стало пишати ся вже на ґрунті ніби то політичному, а дійсне на ґрунті обскурантизму. „Вороги українського письменства читаємо далі у Пипіна, і в рр. 40 і пізнійше не мали за собою правди; бо на підвалинах історії, етнографії і доводі давнього письменства не можна не признати за українцями права на патріотизм, і мову і письменство“.

Певна річ, що між причинами вороговання російської критики до українського слова обскурантизм мав і має свою вагу; одначе в головах причин не можна його становити. Певна річ, що між давніми і сучасними ворогами нашого слова були і є обскуранти; але до табору їх не можна гуртовати ні Білінського, ні Аксакова, ні Модестова, ні Тургенєва, ні тим паче самого д. Пипіна. Значить були і є опріч обскурантизму інші, буйнійші причини вороговання і антипатії; бо коли-б їх не було, так що-ж примусило і самого д. Пипіна виступити потім з ворогованням до самостійного зросту і розвитку українського письменства і науки? Відома річ, що ледві минуло два роки після того, як д. Пипін надруковав (1888) свою працю, з якої навів я в горі виписки, і от року 1891 він виступає проти нашого письменства, з поглядами, майже такими, які вимовив і Білінський і Аксаков; з поглядами радикально невідповідними науці, лібералїзму і загально людському поступу. Критикуючи „Історію літератури рускої“ д-ра Ом. Огоновського, д. Пипін змагаєть ся не проти політичного, а проти культурно-освітнього сепаратизму! Він, правда, ніби і сам доводить право Українців для свого життя національного користовати ся тими елементами, що зберегли ся в масі і „становлять основу національности“; а про те простованнє письменства українського він обгородив тими межами, які можливі задля провінціалїзму; се-б то „межами поетичної реставрації минулого; популярною літературою та сценою“. Виходить першим ділом, що й через пятьдесят років після критики Білінського укра-

¹⁾ „Сынъ Отечества“, 1840, т. 2.

²⁾ „Библиотека для чтенія“, 1840, т. 39.

³⁾ ibidem.

⁴⁾ „Вѣстникъ Европы“, 1888, кн. 3, стор. 248.

⁵⁾ „Сочиненія Бѣлинскаго“, т. V, стор. 302—307.

¹⁾ „Вѣстникъ Европы“, 1888, кн. 3, стор. 248 і далі.

їнська мова, з погляду російського ученого ліберала, ніщо більш, як той самий провінціалізм, яким вона здавала ся і Білінському і потім Аксакову і ін. Другим ділом і д. Пипін хоч і не обскурант, однак все таки на розвиток нашого слова накидає такі самісенні пута „предблов“, якими наділяв нас і Іван Аксаков, дозволяючи нашій мові розвивати ся в путах „домашнього обиходу“.¹⁾ Бачимо таким чином, що російські критики [викинувши хіба 2—3] як в рр. 1840-их, так і в рр. 60-их, і в рр. 70-их, і 80 і 90-их однаковісенько не знімають „предблов“ з розвитку нашого слова, не призволяють признати за Українцями пророження людського права на широкий нічим необмежований розвиток того органу, яким природа наділила людей на те, щоб висловлювати свої мислі. Чи треба-ж тут нагадувати мому читачеві, що запирання людської мислі в пута — єсть найгірший деспотизм?

Білінський виправ ся на те, що „життя висших станів на Україні переросло українську мову“, а д. Пипін поступив ся троха — бо вже-ж 50 літ в історії поступу людського мають свою вагу — і проти самостійного, нічим необмежованого розвитку мови української, письменства і науки адаєть ся на те, що, буцім би то „письменство вдатне до розвитку самостійного витворюєть ся не там тільки де є особіне племя, народ би то і мова, але де опріч того, є ще окремішній історичний тип життя культурного і силки державної“; а сего, мовляв, і бракує Україні... Коли-б воно і дійсне було так — а сего нема, — той тоді істинно освічений, ліберальний і толерантний чоловік сказав би: „Коли сього бракує; а тим часом люди бажають витворити самостійне письменство то й треба дати їй волю, нехай вони свобідно цильнують і працюють, щоб сього їм не бракувало“. Може-б так сказав і д. Пипін, коли-б він не бачив другої ще перешкоди: на його думку головна умова, якої бракує задля розвитку українського слова, та, що народність наша „не має державности, що мову народню робить загальним органом життя народнього“. [Тут би не гріх згадати письменство і життя Чехів, або хоч Польків в Росії!]. Тим то і д. Пипін радить нам те саме, що раили Шевченкові російські критики рр. 1840, себ то „єдиненіє“, — по просту — щоб українська народність, заковавши рідну мову в пута літератури „популярної“, взяла собі „готову вже і багату літературу і науку російську“.

Треба зауважити, що таке ворогованіє і антипатію до нашого письменства і до думки про необмежований розвиток його висловили тільки Москалі. Принаймні мені не доводило ся ні читати ні чути про таку нетолерантність до українського слова між критиками західно-європейськими. Там навпаки твори Шевченка викликали симпатію. І там дивовали ся ворогованню і антипатії критики московської і брали ся в'ясувати причини її. Д. Кавенан каже, що Шевченкові війним чином і не можна було сподівати ся, щоб пануюча критика московська ласкаво повитала його твори. Пригадавши собі тодішню (рр. 40) становище московського письменства, треба дивом дивовати, каже німецький критик, юнацький відвазі того, хто на придворному з придурчення Парнасі російському, хотів прищепити перекирліві нарости демократичні.

До такого Парнасу, так само, як казав я вже в горі, не можна гуртовати ні Білінського, ні Пипіна, найпаче першого. Згадаймо ще й те, що Білінський висловив свій осуд тоді, коли і в Галичині, не агірш, як і на Україні, рух національного письменства ледві-ледві розпочинав ся: через те ворогованіє і антипатію його єсть не такі антилюдські, як то що висловлено було після його і до дне сего“.

Зупиняючись над тією думкою, яка мулить і в мене, Трохим Зінківський причину вороговання Москалів до нашого слова з'ясовував ще і „тією національною нетолерантністю московською, що поруч себе не стерплює, хоч би й не великої культурної самостійности української“.

Мене не вдовольняє і ся причина і я хочу помукати ще інчої, властивої критикам російським рр. 1840. Далі їх я не піду і, хто зна, коли-б не та причина, на яку я зараз укажу, то може-б про твори Шевченка і взагалі про розвиток українського письменства Білінський був би вимовив такі-ж

думки, які потім вимовив Добролюбов, а за ним і дехто інчий з однодумних з ним наступників його.

Оцінювати твори народно-національних письменників чужої народности, хоч би і так близької расою і далеким-предалеким родоводом, як от народности наша і великоруська, діло не таке легке, як воно здаєть ся з першого погляду; найпаче, коли такі дві народности злучені під одним тим самим устроєм політичним, але розділені великою безоднею життя історичного аж до кінця віку XVIII. До того-ж одна народність панує, тримає другу в неволі і в темноті і цильнує шляхом неволення превподобити до себе отсю другу. А отся друга превподобити ся не може; бо у неї інча природа, інчі обставини, інча була історія, тай нині інче соціально-моральне життя і світогляд.

В творах кожного письменника, до якої-б національності він не належав, тим паче в творах такого велетня, як Шевченко, єсть, правда, для оцінювання творів його, опріч ґрунту народно-національного, ґрунт загально-людський, і на сьому ґрунті знайдемо матеріял для оцінювання творів, але тільки матеріял загальний, теоретичний: загальну основу, головну, загальні людські риси загальних типів літературних. І що-ж з того? Принаймні сього для правдивого оцінювання творів народного письменника вельми ще мало. І земля — ґрунт загальний про всяку рослину і сонце загальна керниція тепла і серце людське загальний ключ любови і почуття взагалі. Однак чому-ж на півночі не ростуть банани? Бачимо, що навіть під однаковим теплом сонця не всі дерева однакові: і кедр дерево і смерека і тополя дерево, а яка ріжниця між ними! Знаючи життя дуба, осики, берези, ботанік не відважить ся сказати, що він вже з того самого знає і життя всякого іншого дерева. Знаючи загально основні теоретичні закони загального життя зів'язі, зоолог з того одного не знає ще життя слонів. Бачимо злов, що світ і тепло сонця не по всіх сьвітах і не на всіх людей однаково виливають. Не всі люди за однаковими обставинами окільними, однаково почувають любов, або ненависть; радіощі, або скорботи. Отсего самого не можна не бачити і на народностях і не можна критикови знехтовати оттаку національну ріжницю. Так само не можна йому не уважати на другу ще сторону творів письменника: на кольорит їх. Кольорит твору надає, не тільки часом, а трохи чи не завжди, без волі письменника, суми ознак національних укулі з впливом історичного життя нації. Жаден письменник не спроможен цілком снєкати ся сього впливу і чим більш у письменника кебета, тим густійше на твори його ляже його кольорит. Тим то критикови, що оцінює твори письменника другої народности, треба, щоб не наробити великих помилок, добре знати історію і етнографію тієї національності, до якої належить письменник і його твори. Критик повинен опріч усього іншого, знати мову тих творів; знати, тяжити і розважати окремої расові; події історичні, всесторонній вплив їх; знати етнографію народа, до якого належать люди, чи групи людей, списані в творах, за оцінку котрих він береєть ся.

Мені здаєть ся, що отсего саме й бракувало тим критикам російським 1840-их рр. що так вороже, антипатично висловили ся про твори Шевченка, найпаче про твори його змісту історичного. Не можна їх за се вельми й виноватити. Звідкіль їм було придбати такого знання? Звідкіль було їм пізнати історію, етнографію і антропологию України? Історію вони знали хіба по Кайданову, да може дехто по Бантис-Каменському; але-ж хіба то була історія? Тим паче не була то історія українського народу. Етнографія тоді була в пелюшках. Живої української мови, якою писані твори Котляревського, Квітки, Шевченка, вони, може, чи й чули. Та вони й гадали собі, що українська мова „та-ж сама руська мова, тільки понована“, і щоб знати її, досить, як от казав пензор Корсаков, проїхати кілька верстов по межі України. А через неананс мови і такі совістні критики, як Білінський, плели нісенітницю. На пр. розбираючи Гребінчину „Ластівку“, він помітив, що Квітка оповідання своє присвятив „любій своїй жінці“; тай і каже з сього, що „жінця по малоросійськи значить жена“. Я не відважу ся сказати, що слово „жінця“ Білінський ужив на більший ґлум в української мови. Се було-б занадто недоліком голови російської критики... От

¹⁾ се-б то рідного, хатнього ужитку.

через таке незнання, через темноту єдине Білінському наша мова народня і здавала ся „простоваю“ [шаргаською] а Євгеїда Котларевського — „пресловутою“. Тим то йому в Шевченкових творах ввижало ся повно „вульгарних і соромицьких слів і виразів“. Тим то другому критикови ввижало ся, що Шевченко „уродуєть русскій языкъ, поддѣлюясь подъ халхаскій ладъ“.

Треба ще сказати, що Білінський, а тим паче критики „Сина Отечества“ і т. ін., не розумів ваги народної поезії взагалі. Чудно, але се факт: Довело ся йому розбирати в „Отечест. Запис.“ дисертацію Костомарова „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзии“ і він вимовляв, що „поезия народня — така річ, що працювати коло неї може тільки той, хто не спроможен, чи не хоче працювати ні коло чого більш путящого“.

Темного тодішних критиків російських в тому, що треба було їм знати про Україну і її народ, коли вони бажали про се балакати, не дала їм зрозуміти і поезію Шевченка. Вони не тямали, що Шевченкова Муза прорвала той підземний льох, де під семи замками і під семи печатями, лежав закутий в кайдани дух волі і демократичний ідеал українського народу. Льох той засипано землею; наумисне зверну по йому виорано і засіяно, щоб живі крепаки не знайшли и стежки до того льоху, де сховано їх волю. Шевченкова Муза сьмільвою рукою відчинила двері до того льоху, ввійшла туди в своїм світлом волі і братерства, відкрила туди щелину соняшному промінню поступу. З льоху того тхнуло смородом тієї трути, що отруїла українську волю, демократизм, що люд вольний закріпостила та наплотила тієї „братії“, що донос і неволю довела до культу. Муза Шевченка не побояла ся тієї лиходійної пари смердючої і понесла в льох світло; те світло, якого не потушить вже ніколи жадна трута бюрократизму, станових каст і деспотизму; бо світло поезії горить огнем неземним, огнем Прометей.

Чужим критикам, що не знали ні історії, ні етнографії українського народу, не можливо було зрозуміти те, що Шевченко в своїх поезіях стоїть на ґрунті національно-демократичному; що він не услідовує народній пісні, не підроблює ся під тон народу, а яко віщий пророк, він наче сам народ, веде далі народню творчість поетичну. Поезії Шевченка не переказ народньої пісні, а продовж її. Таку саме пісню засьпівав би тоді сам народ, Шевченко говорив те, що говорила народня душа; що сказав би на Україні кожен і кренак і козак, коли-б тільки був спроможен висловити свої думки, свої болі, що кипіли біля серця з тяжкої щоденної праці в ярмі. Так що-ж! „вѣщеносная благодѣтельница Украины“ і її „великі сподвижники“, як на пр. Потежники, Зубови та по троху і Безбородьки і т. ін. закували український народ по рукам, по ногам, та ще й на уста наложили печать!... Критики Шевченка не зрозуміли, що Шевченка ніби сам народ вибрав і послав сьпівати замість себе.

Не можна не сказати, що Поляки і критики їх більш правдиво зрозуміли Шевченка і прихильнійш за Москалів повитали його твори. Так воно й повинно було бути. Поляки більш ніж Москалі стогнали під „благомъ“; у їх було більш сьвіта і сьвітла і за ними були традиції життя вільного, та й Україну вони знали куди ліпше, ніж Москалі того часу. Нарешті не минаємо ще однієї сторони: Українське слово тоді ще гірш ніж тепер не мало свого притулку. Тепер, коли „благо“ жене його з рідної хати, воно знаходить собі захисток між братами в Галичині; тоді й сього те було. Через те українські письменники примушені були пристановища своїм творам шукати по таких виданнях російських, що не заковували індивідуальності української і її духа і слова в кайдани об'єднаної асиміляції, або в кайдани „реставраційної поетичної“. Тим то мусіли Українці твори свої друкувати часом і в таких органах, що вельми відрізняли ся від поглядів українських письменників. Таким чином мусіли вони друкувати свої твори і в славянофільському „Маяку“. Остання преса російська так нетолерантно стосувала ся до українського письменства, що і за се напала на „Маяка“ і „Маяк“ мусів виправдувати ся в сьому своєму повному праві, мусів доводити, що хоча він і друкує твори новою українською, але тим не шкодить він ні на критику інтересам своїх передплат-

ників; бо по українськи друкує „сверхъ обѣщаннаго числа листовъ“.

Бажаючи виправдити критиків за вороговання і антипатію до творів Шевченка, д. Пипін впевняв, що „характер „Маяка“, де друковали ся перші твори Шевченкові, сиріня тому ворожому упередженню, з яким твори поета зустріли в другому таборі“.¹⁾

Тут у д. Пипіна аж дві помилки. Воно, правда, що у „Маяку“ пробивав ся інколи обскурантизм і німцеїдство, однак же сам д. Пипін каже, що у „Маяку“ спочували „областнимъ“ інтересам і українському письменству і боронили останнє. „Областные“ інтереси, скажемо, суть інтереси свободи і поступу. Отсе раз; а друге, — сам же д. Пипін бачить, що українські письменники „завжди стояли на ґрунті широкої освіти і з своїх народних окреможностей, з своїх заповітів історичних ніколи не гадали будувати хинські мурі, де-б захищали ся життя і дух рідного народу“. Найліпшим доказом сього і були саме твори Шевченка. До сього не завадить зауважити, що Шевченко в „Маяку“ надруковав тільки дві свої поезії, писаних мовою російською: „Никиту Гайдая“ і частину з „Безталаннаго“; надруковано їх р. 1842 і 1844,²⁾ а „Сынъ Отечества“; „Отечественныя Записки“; „Библиотека для Чтенія“ штапували Шевченка саме за українські твори, надруковані не в „Маяку“, а в „Кобзарі“ і інч. Значить, в сьому разі гадки Пипіна непевні. Та на сам кінець і те треба пам'ятувати, що критика повинна уважати не на те, де надруковано твори, а на зміст їх: на те, про що і як автор пише; які він ідеї провадить. Вже коли невідмінно треба знайти яку вину за „Маяком“, що можна-б було взяти критикам приводом вороговання до творів Шевченка, так хіба єдине ту, що в „Маяку“ 1840 ч^о б надруковано прихильну до Шевченка статтю про його „Кобзаря“. Автор її писав: „По всіх поезіях Шевченка повно чуття, розуму, грації, і ширій правді і ми олесками витаємо сьлівака таких любих пісень і щиро дякуємо за них і видавцєви отєїї прегарної книжки“ [„Кобзаря“].

[Далі буде].

Л І Р Н И К И.

Студія Кирила Студинського.

Словарець.

[Далі.]

Говір шаповалів [доповнене]:

акрѹша хлѣб,
артѹхъ вѣл,
ашѹха каша,
басѹть рѣзати,
ботѹаъ жовнѣр,
бурдѹсы штани,
говырѣдѹть говорити,
ѣрчить ѣхати,
кадѹвѣрный чорный,
калѹзька тѣк,
канѹвка коновка,
катрѹха шапка.
катрѹшникѹ шаповал,
кѣпель капелюх, шапка,
клящѣбка коробка,
кѹчетѹ піп,
кѹганѹ циган,
кулѹга ковшата,
лащѹга дорога,
лушѹха картофля,
лѹхъ хлоп,
манѣкъ кѣтка,
матрѹаъ ѣсти,

нежкѹня короткѣй кожух,
невѹшкрѣвень нежа,
отгѹрить дати,
парѹта хата,
парѹха вовна,
пѣрха мука,
пѣтерень мішок,
плѣнный рубель,
плѣхѹ „бѹня“ парня,
прѣтѹрить продати,
скѣльничѹ комнати, хоромѣ,
смѹрщѹ борщ,
стрѣлье дрова,
сѹгѹа вода,
сѹжнѣкъ керничѹ,
трѹпа борода,
хѹсѹый злий,
убѣрить взяти,
чекѹла калуста,
чѹкѹаъ бити,
шнѣпѣнский гарний,
штѹкѣтъ подорожнѣй капелюх,
шѹплѣй овес,
якрѹбѹ вѣно.

¹⁾ Вѣстникъ Европы“, 1888, кн. 3, стор. 260—263.

²⁾ Дѣв. „Покажчикъ“ М. Комакова.

Чисельники:

1) сковдінъ, 2) бакрыхъ, 3) стромухъ, жа, 8) восемжа, 9) девянжа, 10) деканъ, 20) ба-
4) бутырихъ, 5) повдékана, 6) букшенъ, 7) сем- крыхъ декановъ, 30) стромухъ декановъ іт. д.*)

Говір офенів:

башъ гріш, дві копійки,
бірять давати, відавати,
бирмістръ бурмістръ,
Ботує Москва,
бруть аршинъ,
брудья дрова,
бруднякъ лисъ,
бріяють їсти,
брысы вага, тягарці до важеня,
бурмякъ опанча,
бурмеха кожухъ,
бусвиной, бусой панийъ,
бусильникъ чай,
бусыга паниця,
бухарка, бухарочка, бухарникъ
бухлянка фляшка, [чарка,
бухлячка збанъ,
варауха ч. мн. вараухи лихий,
варыханка курка,
васильки волосе,
вахро, вѣхно сукно,
вахромы хороми,
взбраныга, збраныха брат, товаришъ,
вендюхъ день,
вербуги очі,
вербухи брови,
верзень лапоть,
ветелка вятелка качка,
вершалю одівало,
вершалю, вершалыница зеркало,
вертанка комната,
визжѣхъ пліть,
видка правда,
вилюхъ, вилюкъ заяць,
висмахи наушники,
вистершикъ писаръ,
вистерить писати,
вистеркъ письмо,
вистерница каламаръ,
витує дачокъ,
волоня сорочка,
воляня корова,
воксаръ лисъ, воксары дрова,
воксарники, ворсарники гриби,
вѣршитъ видіти, глядіти,
вытершикъ конторщикъ,
гаврей горохъ,
гомѣра, гомзо вино, горівка,
графонница рогижка,
громадь теліга,
дербужникъ гребінь,
дербужитися чесатися,
дробіна драбина,
дряба вода,
дрябка горівка,
дудора ч. мн. дудоры sklepъ,
дуликъ огонь,
дульнѣ горячо,
дульный червоний,
дульбонница ясна краска, дульбас-
дупашникъ сталець, [никъ сонце,
забавляють запрагати,
забатурникъ ключ до замка,

заботуръ замокъ,
заботурочка коробочка,
заботурникъ шафа,
забошальница дуга,
авѣндякъ дзвінъ,
звеньѣха шкло, посуда,
зехъ жито, зехаръ ячмінь,
зехло ч. мн. зехлы вікно,
жулины ножиці, жуликъ ножикъ,
еврахи штани,
елтуха жінка, молодниця,
емель мід, емельшникъ медівникъ,
єрдать, єрчить іхати,
истрѣка дорога,
кавья, кавиха ікра,
казымъ, калышъ, калымъ користь,
карбованецъ, кулковоу рубель,
катышъ ч. мн. катыши, кателікъ
качуха тюрма, [колесо,
кѣра земля,
кѣро пиво,
кѣрникъ цогла,
кетрякъ камінь,
кимать спати, кимальница спальня,
кимальничъ диванъ, кимальница, ко-
киметь мати, [тѣвница подушка,
кірга рука,
клѣвой добрый, клѣво добре,
клямышъ кельнеръ,
корюкъ дівка, корюка дівчинка,
коєъ піпъ,
котюръ парубокъ,
костѣръ місто,
кострига, котрухъ шапка,
котѣва голова,
крѣсо, коресѣ мясо,
куба ч. мн. кубы жінка,
кужлѣтъ камизелька,
Кульмашъ Вірменинъ,
кулото, кузлотѣ золото.
кундяшница пшениця,
курѣха село,
куреншѣ, куренчѣ срібло,
курика пісня, куришать сьпівати,
куро ведро,
куршинъ аршинъ,
ламѣха, ламимшикъ пів рубля,
лапешникъ скатерть,
ласинькій малий, маленький,
лащуха перкаль білий,
лещуха, ляжуха живітъ,
локтовина половиня,
лопухи чоботи,
лопешникъ десятиникъ,
лох ч. мн. лохи, лахъ мужикъ, парубокъ,
лѣпенье платѣ,
лѣпенъ ч. мн. лѣпни хустка,
лѣпы малі хустки, лѣпни нельмѣж-
ные хустки паперові, лѣпни ке-
нармы хустки шовкові,
лыкує вѣвъ,

луньга собака,
лухта каша, лухтешники росіл,
мазиха краска,
мазни сані
маргушенѣкъ ягня, моргуша вівця,
Мармышъ Малоросъ,
маруха гривна, марушникъ гри-
машъ ти, масы ви, венникъ,
масы матіръ,
масаль жовніръ,
матральница помада, краска,
машура, машурокъ топіръ,
меркашъ нічъ,
миндрѣкъ медвідь,
млѣха кобила,
мовоха солома,
морсикъ нісъ,
мостышъ кистъ,
мотакъ, мотакѣнъ кіт, мотакѣнша
мужавленѣкъ теля, [кітка,
муршинъ недѣля,
мусленъ мужъ,
мухтешница крупа,
мѣлошка мѣхъ,
накирешники, накеремники, ру-
накерѣги рукавиці, нахирешникъ
[кавиці без пальцівъ,
[перстинець,
нарка мірка, нарникъ аршинъ,
настухарники пончохи,
настрѣшникъ скатерть,
никлює убогѣ, страта,
никульа не жожа,
облырякъ бикъ,
облудѣ онуча,
обсафитися оголитися,
оклюга церква,
остронюшка стайня, острѣшникъ
[візникъ, острѣкъ кінъ,
отбѣрилъ віддавъ,
откулатъ вітворити,
пандура пазуха,
паханя господаръ, паханка гоєпо-
нѣлѣмо умъ, [дня,
пельмѣшки паперові гроші,
пензѣкъ пятакъ,
пехлякъ, перхлякъ снѣгъ,
пехальникъ сотникъ,
пильмѣга, пельмѣга папіръ,
пимѣха мука,
плакѣть, прикѣть плакати,
пленанница субота,
плѣно мило,
подбѣгналъ поясъ,
подвандышникъ кухаръ,
подвантъ таца,
поѣрдалъ поїхавъ,
подкулатъ підложити,
подлахчалка вилки,
подсадитися підстричи ся,
подтыхляры рымъ заїздъ, корчма,
правотаръ царъ,
пріємъ зарядчикъ майна.

[Конецъ буде].

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Роман Віктора Забіли. [З оповідань моєї матері]. Отсе що ту подаю, може бути цікавим матеріалом не тільки для життєписи поета, але як і яркий малюнок тодішніх сімейних звичаїв. Вважаю тільки потрібним при цьому замітити, що покійний дід мій, Михайло Василевич Б—ий, поміщик ч—ої губернії і zarazом бувший на громадській службі, зовсім не належав, як то можна подумати, до звисного роду домашніх „самодурців“. Навпаки, він був хоч і строгий, але люблячий сім'яни і ухаживав на той час за чоловіком освіченого і ліберального. Між иньшим, він ще з молодю поклонявся Вольтеру. Про це мати ся такий анекдот: Одного разу його батько, зайшовши чогось до його у кімнату і побачивши в його на столі портрет Вольтера, так розгнівався, що вхопив зараз шпильку і повиколовав Вольтерови очі.. Виправити треба той час, ті звичаї!.. „О, tempo, o mores!“

Старшій сестрі моєї матері, Любові Михайлівні, було сімнадцять років, коли вона скінчила п—ий інститут, де вона виховувалась, і вернулася до дому в село М—ку. То була висока, огрядна, білява дівчина, з величною постатю, подовгастим, милим личком, пишними, рожевими устами „сердечком“ і ясними, голубими очима. Вдачі вона була м'якої, рівної і спокійної. До неї почав залицятись її родич, піврідний дядько по матері, Віктор Миколаєвич Забіла, що бував у їх частенько в гостях. Молоді люди познайомились, зблизились, покохали одно одного і, через рік, були заручені за згодою родителів.

Тепер скажу кілька слів для характеристики В. З—ли, яким він з'являвся у пам'яті моєї матері. Він служив тоді у гузарах і йому було літ з 25. Зросту середнього, стрункий, обличчя смагляве, рябове від віспи, очі карі, великі, чуб чорний, густий, трохи кучерявий... Натура палка, щира, весела, і при тому — незрівняний гуморист! Одно слово — тип дуже привабливий і чисто український. Він мав гарний масток і жив недалеко на своєму хуторі. Як раз біля тієї пори став бувати у Б—их їх новий сусід, поміщик Н., що купив собі невеличке село, але, як казали, мав окрім сього великі капітали. Він недавно поводив, мав літ вже сорок, хоч і дуже ще гарний. Скоро красуня Любка запала йому в око, він закохався палко, і з егоїзмом закоханих, не вважаючи, що вона заручена вже за другого, посватав її до неї. Одначе повернувшись він з тим хитро не до самої дівчини, а до її батька... І Бог його віда, чим то він так вже зачарував Михайла Василевича, тільки той згодився і сказав дочці, що вона піде не за В. З—лу, а за п. Н. Вражена у саме серце, дівчина твердо відповіла, що за п. Н. вона не піде. Тоді він повернувся до її матері і сказав: „Присилуйте її!“ Але й Матрона Василівна також ніяк не хотіла згодитись на постанову свого чоловіка. Страшно розгніваний Михайло Василевич погрожував, що він і матір і дочку одягне у „пістру“. Але й се нічого не помогло: жінчини з'їзавались тверді у своєму намірі і не боялись ніяких кар... Минув місяць або може і більш. Тяжкі сцени у сім'ї постійно повторювались. Безталанний В. З—ла жив в розпуні, тим більш, що його на приказ Михайла Василевича перестали приймати до себе, і він те й діло, що їздив на своєму коні навкруг маєстности Б—их. Тоді саме, здається, він став писати вірші. Моя мати пам'ятає один куплет:

„Губоньки як те намисто Совечко неначе зійде,		Що „добрим“ зоветься си... Як вона сьмієть ся...“
--	--	--

Хоч мати і донька заспокоювали поета, що будуть тверді і не покортяться приказови Михайла Василевича, проте повинні були покоритись... Одного разу В. З—ла почув, що вони, Матрона Василівна з дочкою, їдуть у Ніжин закуповувати придане. Він перестрів їх на дорозі і побачив, що вони дуже заплакані. На його просьбу дозволити йому пересісти до їх в екіпаж, Матрона В—на не згодилась, кажучи, що їм і без того приходить ся багатько терпіти усякого горя, а як Михайло В—ич дізнається про те, то ще їм гірше буде, — і прохала його відступити від їх геть... Тоді з великої розпунки, не тямлячись, В. З—ла рішив покінути з собою і кинувся під коня, як вони поїхали... Його трохи не переїхали

і кучер ледви-ледви здержав коний... Матрона В—на узяла його тоді в екіпаж і як вміла, благала його, не робити більш таких дурниць... Він поїхав... Час тягнув ся безконечно довго для сім'ї... Мати й дочка постійно плакали й очі їм не висихали. На вакації приїхав до їх з Харкова старший брат Віктор, студент, людина, як рідко, доброго серця. Бачучи матір і сестру у такому смутку, він старався як мога, щоб їх як розважити. От одного разу виліз він на стіл і з комічним патосом став щось деклямувати. Коли тут як раз увійшов ненадійно батько. Він так злякався, що трохи не впав зі стола...

Остатня сцена або розвязка цієї сімейної драми, тяжко вбила у пам'ять моєї матері, хоч їй тоді було літ сім — не більш. Одного разу у вечері, здається було вже під осінь, діти — моя мати, її брат Василь і менша сестра Олександра — гралась у гостинний на канапці. Тут же біля стола Матрона В—на і Любка щось шили чи читали... Було тихо... Коли тут двері раптом відчинились, обидві жінчини так і скрикнули, і у кімнату увійшли Михайло В—ич і п. Н. Остатній став мовчки біля порога, а Михайло В—ич скорою ходою підійшов до Любки, подав їй тендлий шаль і звелів завітати і йти за ним... І мати і дочка у плач! Але батько взяв дівчину за руку і повів з собою... За ним пішов і п. Н. Любка вернулася вже повінчаною і мати моя пам'ятає, як молодий цілував і заспокоював гірко плачущу дівчину...

Пам'ятає ще моя мати один епізод на весіллі. У їх у салі великій, квадратній кімнаті, з вікнами у сад, був накритий довгий стіл на подоби букви П, душ на 70. Оден з гостей, добре випивши, ухопився за кінець скатерті і потяг її зі столу. Дорога посудина падала на поміст і давінко розбивалась, мати охала, а батько, веселий, з гостями танцював по черепашках...

Після заміжжя своєї бувшої зарученої, В. З—ла став з розпунки пити і гуляти... Мати моя, вже дорослою, нераз бувала у його на бенкетах. А бенкет у його починався так: увіходять в салю кілька циганчат, років 5—10, дуже моторних і гарно убраних. В. З—ла стає з бандурою посеред їх, грає козачка і т. п., а вони танцюють навкруг його, сьпівають і виробляють усякі штуки. Таким робом В. З—ла прогуляв увесь свій масток і остатні роки жив у своїх родичів... Але й до самісінької своєї смерті, в усіх смутках свого замученого життя він задержав свій жартовливий, веселий гумор, і сам жартував над своєю бідою. А коли він вмер, усі хто знав його, сердешно жалували за ним, і навіть його власні крешаки, бо він був для них не паном, а рідним батьком. Його-ж колишня суджена, яко натура м'яка і супокійна, помирилась з своєю долею і була доброю жінкою і матір'ю. Вона вмерла років з вісім тому назад простудившись.

Наталка Полтавка.

ОСИП БАРВІНСЬКИЙ.

[Гл. портрет на 389 стор.].

Родився у вересні 1844 р. в Шляхтинцях, під Тернополем. Вже змалку було його здоров'я слабе. Та хоч тіло було немичне, одначе тлів в нім невгасаючий огонь щирої і горючої любови для рідного народу. Будучи в гімназії тернопільській, належав до школярської „громади“, на котрій сходинах товариші учились рідної історії, деклямували поезії Шевченка, Федьковича і інших наших поетів, читали відчити свого виробу і виголосували промови та бесіди. Скінчивши гімназію 1866 р., перейшов на теологію у Львові. Висвятившись весною 1871 р., не зазнав гаразд. Більш час його священства був тяжкою боротьбою з недостатком і иншими сумними обставинами, що підконали і так вже хирле його здоров'я та вкоротили ему віку. Осип мусів тинятися по сотрудиництвах в Острові, Вишенці або лихих капелятиях як Пліснани, Гарбузів, а проживаючи по всяких хатах, затагнув тяжку недугу ревматичну, що опісля перейшла в недугу серця. Умер яко парох Сервирів 4 н. ст. лютого 1889 р., похоронивши жінку і двоє дітей без усякого забезпечення.

Яко вихованець семінарії студіював пок. Осип між иншим сербську мову, щоб з сербського письменства дещо переложити на нашу мову. Сей намір здійснив він, помістивши в „Правді“ переклади сербських дум і повістей, підписуючи їх псевдонімом „Нетяга“. Відтак чимало дописував також до „Діла“. Для „Просвіти“ написав він господарські книжочки, видані опісля коштом товариства: „Паша, душа в господарстві“ (1880), „Розата худоба“ (1882), „Дрбна птиця в господарстві“ (1885) і „Порадиць лѣкарскій на всѣ хвороби худоби“ (1889), або складав поучаючи релігійно-моральні книжочки, як: „Вѣнокъ“ (1887), „Нива“ (1887), „Житє св. Евстахія“ (1885), видані також коштом „Просвіти“. Деякі праці лишилися в рукописі, як „Оповідання з св. Письма“, або недокінчені, як оповідане „Спирітська доля“ та історичні повісті „За правду і волю“ і „Переяслав“.

Він бачив, що причина недолі нашого народу не тільки в матеріальній нужді, але ще більше в слабій свідомості народній, в незнанні нашої славної бувальщини. Тому на 4 роки перед смертю забрався до великої роботи, щоби нашу бувальщину вивести в драматичних виставах на сцені народного театру, або в історичних повістях. На таку думку навели его: коротенький нарис пок. брата Володимира до драми „Павло Полуботок“ і видавана другим братом Олександром „Руска історична бібліотека“. Так отже написав трагедію „Павло Полуботок“ (надруков. 1893 р.), що в наших театрах розогниє хоч би яке зимне серце руське, а відтак драму „Чернигівка“ на основі Костомарової повісти. На рік перед смертю збирав матеріали і почав складати історичну драму „Тиміш Хмельницький“ на основі походу Богдана Хмельницького у Волощину, в котрій бажав подати яко ціль: привернене споконвічної землі руської Буковини апід влади господарів волоських під руку козацького гетьмана. Крім того лишилось в рукописі початки драми, розложеної на три часті, під заг. „Іван Виговський, гетьман України“.

ФЕЙЛЕТОН.

[Живем, живем своїм життям! Про пам'ятник Шевченкові і будову руського театру. Чого-б чоловікові пристрацати ся до чого небудь?... Селяни в деяких українських драмах. Заслуга драматургів. Нориви публіки].

Живем, живем своїм життям,
его ніхто не відбере...

Не відбере, бо й на що кому нашого способу життя? Ми живем „своїм“ життям; воно „притихне, воркне і мчить ся в даль“. Іменно, коли притихне і воркне, так тоді воно справді наше життя, а не позичане. „Воно, як наш Дністер пливе...“ Як задле широко ниви, то хоч сядь тай плач, що таку шкоду робить. „Его не здержить ні скала, ні супротивний вал, ні здоровий розум — воно, як наш Дністер, пливе...“

Не знаю, чому я ту пісню так дуже люблю. Іду собі нераз улицями Львова, а в голові так і спуге ся сольо на тлі „воркотаня“ хору: „Притихне, воркне!“ Отсе „притихне“ я бачу зараз мов на яві. Лежить Русин і спить тихо до полудня, а его сусіди вже давно працюють в полі. Нараз будить ся; а що в нього сором єсть, то перше воркне на себе, потім на челядь, що не збудила его, а відтак мене ся і довго молить ся, перебиваючи молитву по звичаю прадідівському наказами для челяді. Відтак думає і сідає — до полуденку... З'їсть, перехрестить ся, виходить за поріг і дивить ся, чи вже сонце високо. Позіхнувши, мчить ся в даль на поле. Атже се справді „свое“ життя!

У кого иншого буває так: Стане рано, напружає ся, заробить і відтак обідає. У кого иншого твори великого поета перше видають на різні способи, розкидають їх міліонами поміж нарід, так що і найменший брат анає їх, а відтак думають собі: чи не поставити би тому поетови пам'ятника? Пам'ятники, статуї, мармурні, бронзові, каменні — хто їх може

ставити? Яка їх ціль і який хосен з них? Може їх ставити нарід бегатий, що познакожив перше всіх з творами заслуженого мужа, а відтак свій пістизм до нього вінчає пам'ятником. Чи з такого пам'ятника, хоч би він коштував і багато грошей, великий хосен для народу і для того, для кого він поставлений, то річ що найменше непевна. Пам'ятник такий — то мертвий капітал, що лежить на одній місці неуживаний. До того-же доля пам'ятників ще й така, що чим далі, тим менше вражінє роблять, люди переходять попри них байдуже, а час мівечить їх красу і вартість. Наші пам'ятники то не піраміди Хеопса, що стоять тисячі літ — то досить легенькі фігури, котрі і не дуже сильний оркан розбиває на кусні. Треба справді великого вкладу грошей, щоби поставити щось дуже тривкого, відпорного на руйнуючий вплив часу і забуте.

Галичани збирають гроші на пам'ятник Шевченка у Львові. Дуже гарно!... Ще дешевого видання творів Тараса для селян нема, ще не видано Кобзаря ілюстрованого (такі „Гайдамаки“ Шевченка-Сластьона в Галичині майже не знані), ще малюнки Тараса ледви соткам людей знані, — ще маленька стипендія ім. Шевченка не введена в життя, а вже думають про пам'ятник для Тараса — і то де? у Львові, в тім гнідї кількох тисяч Русинів, з котрих більша половина байдужа на все руське і котрі чи скорше чи пізнійше дуже легко можуть потонути у польських морях, що у Львові згодом чи не залле усі народности.

Який же ми можемо виставити пам'ятник Тарасові? Чи ми зложимо н. пр. сто тисяч гульденів, як Поляки на пам'ятник Міцкевича в Кракові? А лише за такі гроші можна щось красивого виставити; будувати-же пам'ятник дешевий — було-б зневагою і пам'яті Тараса і самого народу. Ми не зложимо сто тисяч — то річ зовсім нева.

Коли так розважаю психологію нашої освяченої верстви в Галичині, то вже-ж замічаю у неї добрі пориви, але досить холодні, не обдумані, а що гірше, не тривкі. Оттак ті пориви воркнуть на хвилю і притихнуть. Почали Русини складати гроші на стипендію ім. Шевченка і забули про ню. Почали складати на пам'ятник Тарасові і — *utinam falsus vates sim* — забудуть і про се. Перехоплюємо пориви від Поляків, хочемо їм дорівнати — та охота у нас стигне надто скоро. Зложили ми Сокола для гімнастики — також по приміру Поляків, тай якось не видко великого одушевлення до того. Але за те вже збираємо гроші на домн для Сокола, Просвіти, Зорі і т. д. і т. д. Дай Боже зібрати як найбільше! Найкрасше було би наложити на кожного Русина крейцера рідного податку на цілі народні — то може тоді і змогли-б ми всі пляни виконати, — та чи хто займе ся збиранням такого податку? і чи селяни зрозуміють, на що ті складки?

Так коли се неможливе, то треба собі покласти плян, на що насамперед збирати гроші. Поміняючи економічні інституції, про котрі на перші місці мусить нарід дбати, мусимо добре розважити, чи перше треба нам ставити театр руський у Львові і пам'ятник Шевченкові, чи перше повинні ми старати ся, щоби репертоар і персонал трупи театральної представляв ся як найкрасше, а твори Шевченка були анані під кожною сільською стріхою. Над тим ми не думали. Ми собі влодбали, що Чехи поставили величавий театр з дрібних складок, що Поляки ставлять дорогий пам'ятник Міцкевичеві — а що ми, як сороки, на все лискує цікаві і нас одушевляють лише такі великі ілїани, покриті авреолею, як власний театр і пам'ятники — то ми забуваємо про всі инші більші потреби, але такі, що мають характер щоденний.

Руський театр у Львові! Велике, грімке слово, а пуста, як барабан. Приїде театр руський на місяць до Львова, тай виїздить з дефіцитом, — що-ж би він мав робити, коли прийшло ся єму перебувати нехай пів року у Львові, не кажу: цілий рік? Русини львівські не великі пани, мусять з видатками добре числити ся, отже вони й не могли би удержати театру. Поляки — ворожо настроєні до всего руського. Як не обходить їх ані трошка наша література, так не обходить їх і наш театр, котрого провідної ідеї вони впрочім і не зрозуміли-б.

Наведу кілька цифр зі статистики Львова, щоби пояснити, яка надія на удержаннє окремого руського театру у

Львові. На звиш 130.000 мешканців є лиш 18.271 греко-католиків, але з них руського язика уживає тільки 9.967. В справозданню львівської комісії статистичної стоїть при тім числі Русинів замітка, що у львівській залозі вояків-Русинів є 43·82%, Поляків лише 27·75%, а Німців 25·59%. З того видно, що грот Русинів у Львові, се війсьско. Лишає ся яких може три або чотири тисячі світських Русинів, а на се число складають ся всякі урядники, професори, адвокати, священики і т. и. (всіх розмірно у Львові дуже маленько), ученики різних інституцій та ще й пролетаріят львівський, між котрим багато Русинів. От вам і всі Русини у Львові, що мали би піддержати таку коштовну інституцію, як театр! Військо, ученики і бідна верства (ріжні сторожі, робітники) — ті до театру не ходять; значить кількасот Русинів інтелігентних має удержати театр у Львові. Ні! від них годі того й жадати!

Читав я всі викази жертв на будову руського театру (тих виказів тепер чим раз менше) і як радів, що такий плян одушевив ширшу публіку, так знов думав собі: от якої добані треба було, щоби зворушити заспану душу Русина! Скажи ему: „Великий патріоте, голосний або тихий! Подумай, чи не розумніша гадка будувати дім „Просвіти“, або складати фонд на видавництво, що у нас такі бідні, а так потрібні, і дай на се гроші.“ Патріот не зрозуміє таких „марниць“, ему дзвони в великий давін! У нього своє життя, своя правда, свої пориви, що від часу до часу „воркають“ і притихають.¹⁾

Часто мені приходить на думку: чого-б чоловікові так дуже пристращати ся на сїм світі до чого небудь, не то до якої весті, а то хоч би і до наймилішших людей: жінок, діточок, ширих приятелей...“ до своїх театрів, до деяких закордонських наших драматургів, що у своїх творах виводять танці опівночи на леваді (як то романтично!) і такого иньшого. Нехай би собі у Львові будовав ся театр, а українські селяни танцювали опівночи на леваді без музики — що те все значить против вічності? Так ні! коли чоловік, хоч би й без жінок та діточок, не має до чого або до кого пристращати ся, то й жити скучно. Сидиш собі якийсь час спокійно, хліб їш та Бога хвалиш — а там і найдеши собі один клоніт, другий, — і се тобі не в лад і се не гаразд, і чому театр має будувати ся у Львові, а не в Києві, і чому українські селяни такі дуже гулящі? Мов до церкви молити ся, ходжу в театр дивити ся на українське життя, змальоване деякими закордонськими нашими драматургами. І тепер я вже знаю, як живуть селяни на Україні. По ночах вони не сплять, тільки або співвають на вечорницях, або гуляють по вулицях та часто танцюють по левадах, або де попало. В кожнім селі бідний парібок кохає ся в багатій дівчині, або бідна дівчина в багатім парібку, що вказує на незвичайно розвинений економічний змісл у нашого дорогого народу. Естетичний смак его проявляє ся в тім, що як хто поганий вродить ся, так ему нема ні місця ні жити в селі. На Тайгет або в Дніпро Україні таких не кидають, в чім видко їх незвичайну гуманність. Молоді між собою страшно люблять ся, або ненавидять ся так, що міри не знають у сьому. Батьки і діти не розуміють себе і кидають собі непотрібно колоди під ноги. Буває також, що наймишки українські виходять заміж за багатих паничів — і навпаки. „Малоруський“ гумор Українців проявляє ся охотою до очищеної, котру спивають ведрами без ніякої шкоди для здоровля. Пісень у них дуже гарні і видумані на всяку нагоду. Пополуднує Українець і сьпіває перше сольо, а потім челядь сьпіває хором і танцює; повечеряє — так само сьпіває і танцює. Природа в Україні прекрасна: гайок, потік, верба і соловій і двоє закоханих під вербою — се краєвид звичайний. Ночі на причуд гарні.

І як ту до того всего не пристращати ся! Як не сказати спасибі тим деяким драматургам, що без великих заходів, приємним способом познакомлюють братів Галичан з українським життям! Тому то я все виходжу з театру такий радий,

що Господи, а іноді знов такий засмучений кровавою драмою українською, що у мене серце з жалю ние. Найпаче жалю мені Варок та Усть, що не можуть вийти заміж за Пилипів і Олексів. Що за нелюди ті парібки! Дівчата і гарні і добрі, а не можуть вийти заміж!...²⁾

Га! всяково у сьвітї водить ся. Нераз чоловік хоче, а не може, та й з того виходять всякі драми. Хочє автор забавити публіку, а не може розумним способом, ну, і виведе кльовнів-весельчаків. А публіка також хоче розривок, а що на поважних не розуміє ся, то й рада танцюристим весельчакам, і то така звичайно рада, що трохи не завидує їй таких малих вимог від здорового розуму. Гарну і розумну сцену пропустить мимо, а танців і сьпівів не пропустить, тільки заставить акторів повторити їх вдруге і втретє, поки не наситить ся вражіннями. Нарід очевидно сьпіволубивий і охочий до танців.

Коли на ту публіку дивлюсь (а вона мабуть така сама і на провінції), то мені всі деклямації про високе завданє інституції народного театру видають ся троха-троха „натягненими“. Люди бажають розривки — і більш нічого. Всякі драми їм осоружені. Раз на них подивлють ся, але вдруге ні. Виходить з того, що треба перше публіку вчити і виховувати.

Осип Маковей.

ЛІТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. „Ілюстрований календар „Просвіта“ на рік 1895 вже вийшов; він буде розсилатись членам товариства яко книжочка за два перші місяці 1895 р. Книжочка за вересень с. р. під заг. „Ловчицький пан Крогулець“, оповіданє Данила Лепкого, вже надрукована, а на слідуєчій місяці порішів видіти друкувати простору працю Івана Негребельського „Наука практичного рішництва“ з ілюстраціями. — „Діло“ скінчивши в своїй „Бібліотеці найзнам. повістей“ друкувати роман Брет Гарта „Крісеї“ розпочало друк повісти Л. Н. Толстого „Дитячий, хлопячий і молодечий вік“, як 50 том „Бібліотеки“. — Кінчить ся друкувати „Господарність (економія) Ієрінга в перерібі Волод. Герасимовича. — Друкують ся оповіданя вояцькі Ос. Маковей під збірним заголовком „Сема компанія“ і збірник поезій того-ж самого автора під заг. „Поезії О. Маковей“, — а також „Поезії Сурика в перекладі Павла Граба“.

Василь Лукич.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Школа народна. Часть третья. У Львові, 1894 р. Накладом д. к. видавництва руських книжок шкільних. IV і 188 стор. 8°. Прикінці книжки кольорована мапа 4°: „Галичина і Володимирія з великим князівством Краківським, Освейським і Заторським“. Мапу зладив Ст. Маєрський. Ціна опр. прим. 50 кр.

²⁾ Такий острый осуд деяких закордонських драматургів викликав у шана. Автора фелетону безперечно теперішній репертуар нашого театру, що саме дає вистави у Львові, а в склад котрого увійшли: Нецнає кохання, Крещє своє латанє, Вихованєнь, Модний мєаніх і т. и. Годі однак не признати, що закордонські драматурги дали нашій сцені в останніх часах і дуже варті твори, як: Безталанна, Наймишна, Мартин Борула, Глитай, Не судилось, В темярі, Не зрозуміли, Катря Чайківна і т. и., котрих в останніх двох роках наш театр в Галичині не виставляв тільки даятого, бо галицька публіка доволі холодно їх приймала, оказуючи більше заінтересованя до таких закордонських продуктів, котрі вишовняють теперішній репертуар. Ред.

¹⁾ Уже по написанню сего фелетону появиля ся відозва комітету будови театру, в котрій лещє говорять ся про члани комітету. Застерігаючись рішуче против можливого закиду, що ми хочемо шкодити проектваній будові, ми посвятимо сій справі ще одну статю. — О. М.

Малий катехизм християнсько-католицької віри після І. Дегарба, з оглядом на обряд греко-католицький. — У Львові, 1894 р. Накладом к. к. вид. р. кн. шк. 70 і 2 нест. стор. мал. 8°. Ціна брош. прим. 10 кр. [Сей катехизм поправлений після заміток гр. кат. митроп. Ординарія з дня 29/6 1887. ч. 3149]

Кріссі роман Бретя Гартя. [Літературний додаток „Діла“. Бібліотека найзнаменитіших повістей. Том XLIX]. — У Львові, 1894 р. 184 стор. мал. 8°. Ціна 60 кр.

Лірвак-Селюх. Проби поетичні. Часть I. — В Ставіславі, 1894 р. 20 стор. 16°.

Провідник по виставі краєвій у Львові з особливим оглядом на відділ етнографічний і на павільон руських народних товариств. — У Львові, 1894 р. 197 і 60+1 нест. стор. мал. 8°.

Зміст: I. Галичина. Земля і люди. II. Провідник по Львові. 1. З минулих. 2. Цікавіші будівлі і інституції. III. Вистава краєва. 1. Вступні уваги. 2. Прохід по виставі. IV. Каталог вистави ділу етнографічного. 1. Вступні уваги. В Шухевича. 1. Загорода селянська з Поділля. 2. Хата мазурська з Нивиса коло Кольбушової. 3. Хата з Закопаного. 4. Селянська загорода з Поділля. 5. Загорода надністрянська з Катариненів. пов. Рудки. 6. Гуцульська загорода з Яворова, пов. косівського. 7. Малий-вітраж. Придорожні хрести. Павільон етнографічний. А. Часть східна. Сала І. Викопаїни передісторичні з Галичини східної. Викопаї. В. Пшибиславського, д-ра Ю. О. Ол. Чоловського. II. Бібліотека етнографічна [Збірка книжок і рукописів д-ра Ів. Франка]. А. Матеріали до етнографії руської і польської. В. Матеріали до етн. руської. В. Мат. до етн. польської. Г. Народна орнаментика. III. Взорі прикрас стінних, тканих і інших. IV. Людина різба. Сала II. V. Фотографічні знімки. VI. Писанки. VII. Вироби гуцульські з дерева і мосіяні. VIII. Столи. IX. Маєвники. X. Біле та інша одія. XI. Прибрана голова. XII. Килими, вереті і т. і. XIII. Пояси, крайки, скатерті і т. і. XIV. Печиво. XV. Трішні. XVI. Дябобі. XVII. Вироби зі шкіри. Сала III. XVIII. Музичні інструменти. XIX. Моделі, упряж, боднарські вироби, коші, звариди до ловлі риб і т. і. XX. Скрині. XXI. Кераміка. Церква: Іконостас. Образи і різьби. Ризи церковні. Переплет євангелій. Хрести дерев'яні. Чапці і металеві вироби. Рукописи і друки. Замки, колодки і т. і. Павільон руських народних товариств: 1. Коротка історія устроєння павільону. 2. Школа килимарська В. Федоровича у Вірні. 3. Тов. „Просьвіта“. 4. Тов. „Р. Бесіда“. 5. Наукове тов. ім. Шевченка. 6. Руське Товариство педагогічне. 7. Тов. „Руський Боян у Львові“. 8. Клуб Русинів. 9. Тов. Р. Бесіда в Чернівцях. 10. Народна Торговля. 11. Тов. русь. ремісників „Зора“ і т. і.

Ів. Наумович. **Завітні три липи**, историческая повесть для народа, съ галицко-русского нарѣчія передожила Л. Давидович. — В Москвѣ, 1894 р. 135 стор. 8°. Ціна 20 коп.

Dr. Iwan Franko. **Etnologia i dzieje literatury.** — У Львові 1894 р. 11 стор. 8°.

Dr. Iwan Franko. **Wzajemny stosunek literatury polskiej do ruskiej.** — У Львові, 1894 р. 4 стор. 8°.

Wladislaw v. Fedorowicz. **Aphorismen.** — У Відні, 1894 р. Стор. VIII, 165 і 1 нест. 12°. Ціна 1 зар. 20 кр.

Dr. Joh. Polek. **Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783.** nach einer Denkschrift des Mappierungsdirectors Johann Budzinsky. — В Чернівцях, 1894 р. 84 стор. 16° з таблицями фоліо. Ціна 50 кр.

Dr. Joh. Polek. **Die ehemalige russische Münzstätte in Sadogóra.** — В Чернівцях, 1894 р. 10 стор. 8° з малюнками в тексті. Ціна 24 кр.

б) періодичні видання.

Житє і слово. [1894. Книжка V. За місяці вересень і жовтень. Стор. 161—322 в 8°]. Зміст: Едіп Цар, трагедія Софокла. Із уст народа. Б. Легенди. [3. О Адамі і Єві. 4. Грім, то війна між богом і дітьми. 5. Вічний жид. 6. Ще дещо про Христові муки. 7. Відки взяли ся пчолы? 8. О сотвореню смереки, вовка і вільхи. 9. Чому жиди свинини не їдять. 10. Відки взяли ся медвіді і зазули. 11. Відки взяли ся птагны? 12. О потоці і однорозі. 13. Відки взяли ся кози. 14. Відки взяли ся воші і блохи? 15. Супірка бога з чортом при твореню світа. 16. Чому капа дощу просять. 17. Святий Валентин. 18. Дівка-скупка. 19. Що таке вічність]. В. Казки [3. Красносвіт. 4. Щастє і нещастє. 5. Чудесний хлопець]. Літературні стремління галицьких Русинів від 1772 до 1872, Ів. Заневича. Матеріали для історії віршів українських, М. Драгоманова. В. Вірші про громадські справи: [7. Коза дере дозу, а вовк козу. 8. Бесіда з селянами, православними християнами. 9. Богостеє начальство. 10. Повітовий суддя. 11. Вірша про сотворенє і потоку світа. 12. Вірша про неврочай. 13. По битві під Плевною]. Із старих рукописів: III. Вандрівка Богородиці по пеклі. Основи суспільности, повість Ів. Франка. Старі харти вільности, М. Драгоманова. Про Румянцівський музей у Москві. А. Крисського. До історії галицько-русської селянства [IV. Про панщину в селі коло Старого міста. V. Інтерв'ю в селі Кунині. Будда і Буддизм. образи Л. Фера. Пісня про Ролянда, старофранцузький епос, пер. Вас. Шура. Пісня про Ролянда, стаття Ів. Палі. Критика і бібліографія [фольклорні праці д-ра Ченька Зібрат]. Нові книжки [П. Куліша — Давид, староруські думи і співні].

Кієвская старина. [1894 р. Серпень. Том 46. Стор. 133—292, 2 нест., 305—320 і 17—32 в 8°]. Зміст: Воспоминання. Іос. Семчевського. Ярема, розказ із запорожської життя, А. Добровольського. Воспоми-

нанія М. К. Чалого. Очерки історії правобережної України по І. Родле, А. Ефименка. Академічний комиссар, М. Рокатина. Попокіт, повість із быта донських малороссов, Б. Познанського. Воспоминання-картинки із временъ польскаго востанія 1863 г., Р. Семенцевої. Документи, извѣстія и замѣтки. Бібліографія. Додатки: 1) Дневник генер. подм. Як. Марковича. 2) Словарь малорусской старины. 3) Опо-вѣстки.

СПРОСТОВАННЯ І ПОЯСНЕННЯ.

Д-ра Ж. Самолевича **Вправи латинські** для другої класи.

(Кілька слів відповіди на рецензію в 16. ч. „Зорі“).

Дякуючи за совістну рецензію, що усуває з мови книжки деякі незамічені похибки, а тим приносить значну користь школі, повинен я з того боку подати кілька слів пояснення й спростованя, бо й се — думаю — принесе деяку користь.

Зачну від латини. Вп. д. рецензент робить мабуть трохи за велику різницю між похибками, уважаючи лише часть сих похибок за похибки друкарські. Д. рецензент може повірити мені на слово, що коли-б я був добачив сі похибки, я був би їх певно усунув; та при тім же ще, крім мене, читало всю коректу двох фахових філологів. Особливо в словарцях, на тисячі слів і форм (зверх 6000 латинських слів), і складаючи й коректори о похибку дуже легко: складач дивить ся на попередні слова: *Latinus, Latini*, і складає: *Latium*. В рукописі (маю єї досі) стоїть виразно: *repentinus, iniuria, explosi, legionis* і т. д., і т. д., коли-ж складач зложив але, тож все се похибки друкарські. А як тяжко устеречись не то вже в коректі, але навіть в рецензії, доказом сего сам мій рецензент; виказуючи мені 23 „похибки“ робить сам три не друкарські похибки, бо наголос слів: *Nasica, Academia, Granicus* — поданий у мене власне добре! (*Archidamus* сумнівний, я пішов за д-ром Самолевичем). Три на 23 в рецензії, то було-б таки трохи більше, як 23 на яких 6000 в шкільній книжці.

Ще легше опустити знак над словом. Я не перевірявав поданих д. рецензентом слів, тим паче, що тут д. рецензент не всюди подає сторони (воно придало-б ся для другого видання), але й тут буде менше як одно неозначене слово на сто. Поправлю д. рецензента в сім, що словарець русько-латинський, отже найбільше самостійна часть мови праці, починає ся що-йно на стор. 121-й, отже майже половину виказаних слів приписав д. рецензент сему моему словарицю хибно.

Що до 5. слів, що при них опущені перфекти і супіни, то і тут в однім злучаю похибка по стороні д. рецензента: *sermo* в значінню *бачу* не має згаданих видів.

Щож до руської мови, то мене разить види: кріпость (бідність, пильність), творці (тіпр): як кому любо, але я держав ся правил звукових вашої мови. Що до повноголосу, то прощу порівняти слова: *порт, воріт, околїт...* і тут залежить много від вимови. Щож до правопису, то часть перша (вправи власні) вийшла ще тоді, коли нова граматика що-йно печатала ся і я сам був ще до нової правописи непривичний: а власне вказані д. рецензентом неодиностайности й відступлення находять ся майже без винятку в сій часті першій. Опроче поправив я дещо важнійше виразно в виказі похибок (*Ціцерон, Сципіон, близко, Плятом*). Але й тут мушу з похибками поділитись по змові з д. рецензентом: *Емілій, Кассія* — написав я добре (гл. Грам. стор. 35.), *трету* — також добре (Грам., 116). Про писанє слова: *Алькібіад* (порів. *Архимед*) не каже нова граматика нічого: Вп. д. рецензент не вирозумів добре, що правило на стор 34-й граматики відноситься лише до наростків (порів. *Египет, Кипр, Ерусалим, катехит...*). Точна (!) по 134 потрібна, бо 4 треба тут читати чотирма (кораблями)...

Та досить суперечки. Похибки й неодностайности піднести треба, се-ж певне, і тут совістність Вп. д. рецензента можна назвати візрцевою. Д. рецензент може трохи надто наголосив сі похибки. Се-ж була моя перша така робота; я робив єї в тягу року шкільного і мусів спититись, бо часть перша була вже в руках учеників.

В. Коцовський.

Від Редакції і Адміністрації.

Вп. Ю. З. „Дезертира“ не можемо друкувати; як би ми знали Вашу адресу, то написали би ширше, чому не можемо. Кому звернути рукопись?

На опасках позначували ми, що хто нам винен. Просимо о присилку залеглости, бо слідуюче Число вистримаємо всім, що всеї передплати за сей р к не зложили.

Original from

Редатор часті літературно-наукової: Василь Лукич.

За редакцію відповідає: Осип Манович.

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під надзором К. Беднарського.